

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 1983

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΥ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.— Γλῶσσα καὶ Λόγος. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Διο-
νυσίου Α. Ζακυθηνῶ*.

Διὰ τῆς ἀποκρυπτογραφήσεως τῆς Γραμμικῆς γραφῆς Β ἢ Ἑλληνικῆ γλῶσσα ἀνέκτησεν ἱστορικὸν χῶρον πεντακοσίων περίπου ἔτων. Οὕτω τὰ ἔθρια τοῦ γραπτοῦ λόγου διευρύνονται μέχρι τοῦ ἔτους 1500 πρὸ Χριστοῦ. Ἡ ἱστορία τοῦ μεγάλου τούτου ἐπιστημονικοῦ ἐπιτεύγματος ἔχει ὡς ἐξῆς : κατὰ τὸ ἔτος 1952 καὶ ἐν συνεχείᾳ δύο νέοι ἐρευνηταί, ὁ ἀρχιτέκτων Michael Ventris καὶ ὁ ἑλληνιστῆς John Chadwick, κατώρθωσαν νὰ διασπάσουν τὸ φράγμα τῆς σιγῆς καὶ νὰ ἀποδώσουν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου μίαν ἐπὶ πλεόν περίοδον, τὴν «Μυκηναϊκὴν». Ὁ ἕτερος τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἀνακαλύψεως, ὁ Ventris, εὔρε προώρως τὸν θάνατον εἰς αὐτοκινητικὸν δυστύχημα τὴν 6 Σεπτεμβρίου 1956, ἀλλ' ἡ μάχη τῶν πινακίδων τῆς Πύλου, τῶν Μυκηναῶν καὶ τῆς Κνωσσοῦ εἶχεν ἤδη κερδηθῆ. Τὸ προηγούμενον τοῦτο παρέχει χρηστὰς ἐλπίδας, ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ παραβιασθῆ ἐπίσης τὸ μυστικὸν τῆς Γραμμικῆς γραφῆς Α¹.

Εἰς τὰς Πηγὰς τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματείας

Τὰ μεγάλα ταῦτα ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης ἀνοίγουν νέους ὀρίζοντας εἰς τὴν σπουδὴν τῶν πρωϊμῶν χρόνων τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματείας, ἐπιβάλλουν

* D. A. ZAKYTHINOS, *Langue et Parole*.

1. J o h n C h a d w i c k, *Le déchiffrement du Linéaire B. Aux origines de la langue grecque*, Παρίσι, 1972. Περὶ τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην, ὡς εἶναι εὐνόητον, ἡ διεθνὴς βιβλιογραφία εἶναι πλουσιωτάτη.

δὲ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν παλαιότερων δοξασιῶν. Εἰς μάτην θὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὰ κείμενα τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν συνέλαβεν ἡ φλογερὰ φαντασία καὶ ὁ φιλελληνισμὸς ἐνὸς J.- Ch. Hölderlin (1770 - 1843). Ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη καὶ ἡ συγκριτικὴ φιλολογικὴ ἔρευνα χαράσσουν νέας ὁδοὺς. Ἐκ τῶν πρώτων αὐτὸς ὁ "Ὀμηρος, εἰς τοῦ ὁποίου τὰ ἔπη ἡ Ἑρωμαντικὴ ἀνθρωπότης εἶχεν ὑμνήσει τὴν χαραυγὴν τοῦ Κόσμου, ἐμφανίζεται σήμερον ὑπὸ νέον πρόσωπον. Ἄδυσώπητος ἡ κριτικὴ καταρρίπτει τὰ εἶδωλα. Αὐτὴ ἡ γλῶσσα τῆς Ἰλιάδος, τοῦ ἀρχαιότερου λογοτεχνικοῦ μνημείου τῆς Εὐρωπαϊκῆς ποιήσεως, λογίζεται σήμερον «τεχνητὴ διάλεκτος»², «ἀδὲν ἔχει τίποτε τὸ ἀρχαιόγονον». Τὰ ἔργα ταῦτα «βασίζονται ἐπὶ μιᾷ μακρᾷ παραδόσει, τὴν ὁποίαν ὁ ποιητὴς τηρεῖ, διότι τοῦτο ἔπραττον καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ». Εἶναι δὲ κατ' ἀκολουθίαν σφαλερὰ ἡ ἰδέα, τὴν ὁποίαν ἐπλασαν οἱ πατέρες μας κηρύσσοντες, ὅτι «ὁ κόσμος γεννᾶται ὁ Ὀμηρος ψάλλει». Ἐν τούτοις, παρὰ τὰς προκατεσκευασμένας ἐκφράσεις καὶ τὰς συμβατικὰς προεκτάσεις, τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν «τῆς ἀμεσότητος καὶ τῆς δροσερότητος», τοῦτο δ' ἄλλως «ἀποτελεῖ τὸ Ὀμηρικὸν θαῦμα ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ περιπαλήτου Ἑλληνικοῦ θαύματος»³. Πιστεῦεται σήμερον ὅτι ὁ Ὀμηρος ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος καὶ διασημότερος μιᾷ μακρᾷ σειρᾷ ἐπικῶν ποιητῶν, οἱ ὅποιοι ἔψαλλον τὸ ἄσμα τῆς Τροίας⁴. Νεώτερος τοῦ Ὀμήρου, ὁ Ἡσίοδος, περὶ τὸ ἔτος 700, ἔχει ἤδη τὸ αἶσθημα ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν τελευταίαν ἐποχὴν τοῦ σιδηρείου γένους⁵.

Ἀπὸ τῆς Γραμμικῆς γραφῆς Β, ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ὀμηρικοῦ κύκλου, ἀπὸ τοῦ Ἡσιόδου καὶ μέχρι σήμερον ἐκτείνεται ἐνώπιον ἡμῶν τριῶν χιλιάδων πεντακοσίων ἐτῶν γραφῆ, τριῶν περίπου χιλιάδων συνεχοῦς ἐντέχνου λόγου. Ἀφοῦ διήνυσε τὰ σκοτεινὰ στάδια τῆς Προϊστορίας, ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐνεφανίσθη εἰς τὰ μέγαρα τῆς Κνωσοῦ, τῶν Μυκηνῶν, τῆς Πύλου, τῶν Θηβῶν. Ἐξαιρουμένης τῆς Μυκηναϊκῆς, ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα διαιρεῖται εἰς τέσσαρας μεγάλας ομάδας: ἡ πρώτη, δηλουμένη διὰ τοῦ ὀνόματος Ἀρκαδο - Κυπριακῆ, ἐπιχωριάζει εἰς τὴν ὄρεινὴν Ἀρκαδίαν καὶ εἰς τὴν Κύπρον, εἰς τὸ Ἰδάλιον. Πλὴν ἄλλων μνημονεύεται περὶ τὸ ἔτος 445 Κυπριακὴ ἐπιγραφὴ διὰ συλλαβικῆς γραφῆς. Ἡ δευτέρα περιλαμβάνει τὴν Αἰολικὴν ομάδα, ἐπιχωριάζουσα εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, προεκτείνεται εἰς τὴν Λέσβον καὶ τὴν Μικρασιατικὴν

2. Pierre Chantraine, ἐν Paul Mazon, Introduction à l'Iliade, Collection des Universités de France, Παρίσιοι, 1967, σελ. 110 κέ.

3. Jean Humbert, Histoire de la langue grecque, Παρίσιοι, 1972, σελ. 38 κέ.

4. John Chadwick, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 19 κέ.

5. Albin Lesky, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, μετάφρασις Α. Γ. Τσopanάκη, Θεσσαλονίκη, 1964, σελ. 39 κέ., 148 κέ.

Αιολίδα. Ἡ τρίτη ομάδα, ἡ Δωρική, πλὴν τῶν δυτικῶν ιδιωμάτων τῆς Ἡπείρου, τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Αἰτωλίας, τῆς Φωκίδος καὶ τῆς Λοκρίδος, ἐκάλυπτε τὰ Μέγαρα, τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Σικυῶνα, τὸ Ἄργος, τὴν Λακεδαίμονα καὶ τὴν Μεσσηνίαν. Εἰς τὸ νότιον Αἰγαῖον ἀνήκεν ἡ Δωρική Ἐξάπολις (Κῶς, Κνίδος καὶ αἱ πόλεις τῆς Ῥόδου), καὶ ἡ Κρήτη. Ἡ μεγαλόνησος διασφύζει τὸ «Δίκαιον τῆς Γόρτυνος», ἐξαίρετου σημασίας βουστροφηδὸν ἐπιγραφὴν τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ πέμπτου π.Χ. αἰῶνος, ἡ ὁποία ἀναφέρεται καὶ εἰς παλαιότερα πράγματα.

Εἰς τὴν τετάρτην καὶ πολυάνθρωπον ὁμάδα ἀνήκει ἡ Ἰωνική καὶ Παλαιο-Ἀττική, ἡ ὁποία ὑπὸ διαφόρους μορφὰς θὰ διαδραματίσῃ σπουδαιότατον πρόσωπον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Εἰς τὴν ἀφετηρίαν τῆς ἐκάλυπτε τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὐβοίαν, νήσους τοῦ κεντρικοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν Ἰωνικὴν Δωδεκάπολιν, τῆς ὁποίας ἐπιφανεῖς πόλεις ὑπῆρξαν ἡ Φώκαια καὶ ἡ Μίλητος. Ἀρχαιότατον ἐπιγραφικὸν μνημεῖον, ἡ στήλη τοῦ Σιγείου εἰς τὴν Τρωάδα, τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔκτου αἰῶνος, παρέχει χαρακτηριστικὸν δεῖγμα τῆς γλώσσης. Ἐν τῷ συνόλω αἱ ἀρχαῖαι Ἑλληνικαὶ διάλεκτοι προέκυψαν ἐκ τοῦ θρυμματισμοῦ μιᾶς ἐνιαίας γλώσσης. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν παραγόντων ἀπομονώσεως ἐπέζησαν ἐπὶ μακρὸν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, τινὲς δὲ τούτων διεμόρφωσαν ἰδίαις γραμματείας. Ἐπίσης ὁ ἔντεχνος λόγος ἐπέτυχε διὰ τῶν διαλέκτων στόχους λογοτεχνικούς. Οὐδέποτε δὲ ἡ διαφοροποίησις τῶν διαλέκτων ἀπετέλεσεν ἀντικείμενον διασπάσεως τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων⁶. Τὰ ὀνόματα *Ἕλλην* καὶ *Πανέλληνες* ἀπαντῶνται πρωϊμώτατα. Τὸ ὄνομα Ἕλλάς κεῖται ἤδη παρ' Ὀμήρω καὶ δηλοῖ τὴν περιωρισμένην περιοχὴν τῆς Θεσσαλικῆς Φθίας (Ἰλιάς, Β 683, Ι, 395, 447, 478, ΙΙ, 595 — Νεῶν κατάλογος: Πανέλληνες, Β, 530. Ὀδύσσεια Λ, 496, τινὰ ὀβελιστέα). Παρ' Ἡσιόδῳ ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ Ἕλληνες: Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 653, Πανέλληνες: Κατάλογοι, 7. Ὡσαύτως παρ' Ἀρχιλόχῳ Πανέλληνες 54 D = 102 W. Βασίμως ὑποστηρίζεται ὅτι τὸ ὄνομα Πανέλληνες εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ Ἕλληνες⁷.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς πλείστας τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν βραδέως, ἔφθασαν δὲ εἰς ὠριμότητα μετὰ πολλὰ καὶ μακρὰ στάδια,

6. A. Meillet, *Aperçu d'une Histoire de la langue grecque*, Παρίσιον, 1920, σελ. 45 κέ. (ἐβδόμη ἔκδοσις 1965). Jean Humbert, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 45 κέ. L. H. Jeffery, *Archaic Greece. The City - States c. 700 - 500 B.C.*, Λονδῖνον, 1976, σελ. 24, 177 κέ., 205 κέ., 237 κέ.

7. Πλὴν ἄλλων, βλ. Γεωργίου Χατζιδάκι, Ἕλλάς καὶ Ἕλληνες κλπ. Γλωσσολογικαὶ ἔρευναι, τόμ. Β', Ἀθήναι, 1977, σελ. 349 κέ. Πρβλ. καὶ σελ. 334 κέ.

ή Ἑλληνική, ὡς αὐτὴ παραδίδεται, ἐμφανίζεται πλήρως ἀποτετελεσμένη εἰς τὰ πλεῖστα τῶν πεδίων τοῦ λόγου. Μετὰ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον, μετὰ τὸν ἐπικὸν κύκλον καὶ τοὺς Ὀμηρικούς ὕμνους, ἀνοίγεται πρὸ ἡμῶν περίοδος τριακοσίων καὶ πλέον ἐτῶν, ἡ ὁποία ὕψωσε τὸν ἔντεχνον λόγον εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς παγκοσμίου τελειότητος. Ἡ κληρονομία αὕτη, δεινῶς θρυμματισμένη, πραγματικαὶ νησιῶδες «ἐπιπλέουσαι εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἐνῶ ζῶναι ὀλόκληροι τῆς γῆς κατεποντίζοντο», ὡς λέγει ὁ Albin Lesky, ἡ πολυτίμος αὕτη παρακαταθήκη διασφύζει πᾶν ὅ,τι συνετέλεσεν εἰς τὴν γένεσιν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ⁸. Τὰ πρῶϊμα στάδια τῆς περιόδου ἐκτείνονται εἰς γενικὰς γραμμὰς ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ἐβδόμου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος μέχρι τῆς Ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως (500/499 - 494 π.Χ.). Ἀναζητοῦντες συγκεκριμένην τιὰ καὶ ἀπωτάτην χρονολογίαν, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν τὴν ἕκτην Ἀπριλίου τοῦ 648, καθ' ἣν παρετηρήθη ἔκλειψις ἡλίου ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Ἀρχιλόχου. Ἀρχαιοτέρα πῶς φαίνεται ἡ προτεινομένη χρονολογία 675 περίπου, ἡ ὁποία συναίγεται ἐκ χωρίου τοῦ Καλλίνου τοῦ Ἐφεσίου. Κατὰ ταῦτα ἡ περίοδος ἐκτείνεται πέρα τῶν ἐτῶν 675/648. Τὰ πρῶϊμα στάδια τῆς καταλαμβάνει ἡ λυρική ποίησις, ἡ χορική ποίησις, ὁ ἴαμβος, ἡ ἐλεγεία, τὸ μέλος, τὸ ἐπίγραμμα, τὸ σκόλιον κλπ. Πλὴν τοῦ Καλλίνου καὶ τοῦ Ἀρχιλόχου, τῶν ὁποίων ἔγινεν ἤδη μνεία, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὸν Τυρταῖον (ἔβδομος αἰὼν π.Χ.), τὸν Σόλων (περὶ τὰ ἔτη 640/635 - 561/560), τὸν Μίμνερον (ἀκμὴ 632/629), τὸν Ἀλκιμᾶνα (δεύτερον ἡμισυ τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος), τὸν Σημωνίδην τὸν Ἀμοργῖνον (δεύτερον ἡμισυ ἐβδόμου αἰῶνος, ἀρχαί ἔκτου), τὸν Στησίχορον (περὶ τὰ ἔτη 632/629 - 556/553), τὴν Σαπφῶ (παραδιδόμεναι χρονολογίαι 604/603, 596/595), τὸν Ἀλκαῖον (γεννηθέντα περὶ τὸ 620, ἀκμάσαντα κατὰ τὰ ἔτη 596/580), τὸν Θέογγιν (πρῶτον ἡμισυ τοῦ ἔκτου αἰῶνος), τὸν Ἰππώνακτα (ὠσαύτως), τὸν Σιμωνίδην τὸν Κεῖον (περὶ τὸ 557/556 - 468/467), τὸν Φωκυλίδην (περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔκτου αἰῶνος), τὸν Βακχυλίδην (περὶ τὸ 520 - περὶ τὸ 452) κλπ. Μεταξὺ δύο ἐποχῶν ὁ Πίνδαρος (522 ἢ 518 - μετὰ τὸ 446, ἀκμὴ περὶ τὸ 480), εὐτυχέστερος εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ ἔργου του, ἀνεδείχθη μέγας καὶ μοναδικός⁹.

8. Albin Lesky, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 169 καὶ 175.

9. Albin Lesky, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 171 κέ. C. A. Trypanis, Greek Poetry from Homer to Seferis, Λονδῖνον, 1981, σελ. 81 κέ. Α. Δ. Σκικαδᾶ, Ἀρχαῖκός Λυρισμός, τόμοι 2, Ἀθῆναι, 1979/1982, 1981. Ἰ. ο. Θ. ε. ο. φ. Π. α. π. α. δ. η. μ. τ. ρ. ι. ο. υ., Ἐλεγεία καὶ Ἰαμβος, Ἀθῆναι, 1983.

Ἡ πρόϊμος αὕτη ἐποχὴ ἐκτείνεται εἰς νέα πεδία τοῦ ἐπιστητοῦ. Ἡ Φιλοσοφία, τὰ Μαθηματικά, ἡ σπουδὴ τῆς Φύσεως, ἡ Ἱστοριογραφία προάγονται εἰς ἐπιστήμας. Εἰς τῶν ἑπτὰ σοφῶν, ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος (ἀκμὴ συμπίπτουσα μετὰ τῆς ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου, 28 Μαΐου 585, καὶ τῆς μάχης τοῦ Ἄλυσος), ὁ Ἀναξίμανδρος (περὶ τὸ 610/609 - περὶ τὸ 547/546), ὁ Ἀναξίμενης (ἀκμὴ περὶ τὸ 546/545 - 528/525), ὁ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος (περὶ τὰ ἔτη 570 - 460), ὁ Σκύλαξ (ἀκμὴ 515/512), τέμνουσι νέας ὁδοὺς. Ὁ Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, ἀκμάζων κατὰ τὰ κρίσιμα ἔτη τῆς Ἰωνικῆς Ἐπαναστάσεως (500/494), συνέγραψεν εἰς Ἰωνικὴν διάλεκτον τὰς «Γενεολογίας», τὴν «Ἡρωολογίαν» ἢ «Ἱστορίας», τὴν «Περιήγησιν» ἢ «Περίοδον γῆς». Ὁ Φερεκύδης ὁ ἐκ Σύρου, περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔκτου αἰῶνος, διακριθεὶς ὡς μυθογράφος καὶ κοσμογράφος, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Ἡράκλειτος, πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων ὁ Ἀκουσίλαος, ὁ Χάρων ὁ Λαμψακηνός, ἀκμάζων περὶ τὸ ἔτος 465/464, συγγραφεὺς τῶν «Περσικῶν» καὶ τῶν «Ἑλληνικῶν», ἀποτελοῦν τὴν πλειάδα τῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι ἐπραγματοποίησαν τὸ μέγα ἐκεῖνο κατόρθωμα. Ὁ Ἑλλάνικος ὁ Λέσβιος (μέσα τοῦ πέμπτου αἰῶνος) ὑπῆρξεν ὁ πολυγραφώτατος τῶν μέχρι τότε ἀκμασάντων. Εἰς εἴκοσι καὶ τρεῖς ἀριθμοῦνται αἱ ἐθνογραφικαί, μυθογραφικαὶ καὶ χρονολογικαὶ πραγματεῖαι του.

Ὁ Ἡρόδοτος, γεννηθεὶς εἰς τὴν Ἀλικαρνασσὸν περὶ τὰ ἔτη 480/484, ἀποθανὼν μετὰ τὸ 431/430, ἀφηγήθη «ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά». Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου ὁ πεζὸς λόγος εἶχεν ἐπιτελέσει σημαντικὰς κατακτῆσεις. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐπιστημῶν ἐπέσπευσε τὴν μετάβασιν τοῦ ἐμμέτρου λόγου εἰς τὸν καταλογάδην καὶ ῥυθμικόν. Οὕτω, παραλλήλως πρὸς τοὺς ἐποποιούς ἢ τοὺς μουσοποιούς, ἐμφανίζονται οἱ λογοποιοὶ ἢ λογογράφοι. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὸν Ξενοφάνη, τὸν Παρμενίδην (περίπου 515 - περίπου 450) καὶ τὸν Ἐμπεδοκλέα (περίπου 480 - περίπου 423), οἵτινες ἐχρησιμοποίησαν τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον, ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ Ἐκαταῖος, ὁ Φερεκύδης, ὁ Ἀκουσίλαος, ὁ Χάρων, ὁ Θρασύμαχος (δεύτερον ἡμισυ τοῦ πέμπτου αἰῶνος) καὶ ἄλλοι, προήγαγον τὸν πεζὸν λόγον. Ἡ «Ἱστορίη» τοῦ Ἡροδότου παραμένει τὸ πρῶτον σφζόμενον, τὸ τελειότερον καὶ ἀποτελεσμένον πεζογράφημα τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματείας¹⁰.

Ὡς ἠκρωτηριασμένοι μαρμάρινοι σπόνδυλοι, κεῖνται ἐνώπιον ἡμῶν τὰ κατάλοιπα ταῦτα τοῦ λαμπροῦ παρελθόντος. Ματαίως ὁ μελετητῆς ἀγωνίζεται νὰ

10. Albin Lesky, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 246 κέ., 308 κέ., 319 κέ. καὶ σποράδην. Κ. Τρῦπᾶνῆ, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 77 κέ. καὶ σποράδην.

ἀναπαραστήσῃ τὸ μεγαλεῖον τῶν μνημείων συλλέγων τὰ ἐλεεινὰ λείψανα τῆς γραπτῆς παραδόσεως. Ὅμως θαυύσματα ἐρειπίων, χαράγματα κιόνων, σπαράγματα περιγαμηνῶν μαρτυροῦν ὅτι μετὰ τὴν ἀναμέτρησιν Ἑλλήνων καὶ Τρώων αἱ ἀκταὶ καὶ αἱ νῆσοι τῆς Φρυγίας, τῆς Μυσίας, τῆς Καρίας, τῆς Λυδίας, τῆς Κύπρου, τῆς Κιλικίας, τῆς Φοινίκης καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Ναυκρατίας, προπομποῦ εἰς τὴν πρόϊμον ἐποικιστικὴν κίνησιν τῆς Αἰγύπτου, δονοῦνται ὑπὸ ἐκτάκτου ἀναγεννήσεως. Ἐνῶ δὲ ἡ Σπάρτη παρεσκευάζεν ἐν λιτότητι τὴν συγχρότησιν τῆς Δωρικῆς τῆς ἡγεμονίας, ἐνῶ αἱ Ἀθῆναι ἐφέροντο πρὸς τὴν «τέλειον πόλιν» («γινόμενῃ μὲν οὖν τοῦ ζῆν ἔνεκεν», «οὔσαν δὲ τοῦ εὖ ζῆν») (Ἀριστοτέλους Πολιτικά Α', I - II, 1252 κέ.), ἐνῶ ἡ Ἑλλάς, προβάλλουσα ἐκ τοῦ λυκαυγοῦς τοῦ ἔπους καὶ τοῦ μέλους, ἐχρονολόγει ἀπὸ τοῦ ἔτους 776 τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνας, ἡ δὲ πόλις τῆς Παλλάδος ἐνεκαινιάζε τὸν θεσμόν τῶν Ἀρχόντων — ἐνῶ πάντα ταῦτα ἀπετέλουν σαφῆ προμηνύματα μιᾶς μεταβολῆς, ὁ ὑπερόριος Ἑλληνισμὸς ἐφέρετο πρὸς καιρίας κατακτήσεις.

Οἱ ἀποικισμοὶ ὑπῆρξαν μέγα κατόρθωμα καὶ συγχρόνως μεγάλη στροφή εἰς τοὺς διεθνεῖς προσανατολισμοὺς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς καθόλου πνευματικὰς του ῥοπὰς. Ἡ Μεσόγειος θάλασσα καὶ ὁ Εὐξείνιος Πόντος ἐδέχθησαν ἐνωρίτατα τὰς Ἰωνικὰς, τὰς Αἰολικὰς, τὰς Δωρικὰς καὶ Κορινθιακὰς ἀποικίας, αἱ ὁποῖαι ἐκάλυψαν τὰς ἀκτὰς τῶν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς Ναυκρατίας, ἰδιαιτέρως ἀπὸ τῆς Κύπρου καὶ τῆς Κιλικίας καθ' ὅλην τὴν περίμετρον τοῦ κλειστοῦ τῶν θαλασσίου χώρου: ἀπὸ τῶν πόλεων καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Βυζαντίου, ἀκολούθως δὲ καθ' ὅλην τὴν συνεχῆ ἄλυσιν τῶν Ἑλληνίδων ἀκτῶν, ὅσαι βρέχονται ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Περαιτέρω ἡ γραμμὴ αὕτη, παρακάμπτουσα τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον, διὰ τῆς Κερκύρας, τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τῆς Ἐπιδάμου μεθίσταται εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἡ Μεγάλῃ Ἑλλάς μέχρι τῆς Κύμης καὶ τῆς Παρθενόπης (Νεαπόλεως) καλλιιεργεῖ τὴν συγχορδίαν τῶν προγονικῶν διαλέκτων εἰς τὰς διαφόρου προελεύσεως ἀκμαζούσας πόλεις τῆς. Ἡ Ἀλαλία τῆς Κύρνου (Κορσικῆς) συνδέει τὴν Κύμην καὶ τὴν Παρθενόπην μετὰ τῆς Ναρβωνίτιδος τῆς Γαλλίας, ἐνθα ὁ Ῥοδανὸς ποταμὸς ἐκβάλλων σχηματίζει εὐρεῖαν χερσαίαν λεωφόρον πρὸς βορρᾶν καὶ ἐπίκαιρα κέντρα μεταφορῶν. Ἐκεῖ ἐνωρὶς ἰδρύθησαν πυκναὶ παροικίαι Ἑλλήνων, αἱ πλεῖστα ὁμώνυμοι τῶν παλαιῶν πατρίδων, ἡ Νίκαια, ἡ Ἀντίπολις, ἡ Μασσαλία, ἡ Ὀλβία, ἡ Ἀγάθη, καὶ ἐπέκεινα εἰς τὴν Ἰσπανικὴν Τερρακωνησίαν αἱ Ἐμπορεῖαι καὶ τὸ Ἡμεροσκοπίον, νοτιωτάτη δὲ πασῶν, πρὸς τὸ Στενὸν τῶν Γαδεΐρων, ἡ Μαινάκη. Ἐπὶ τῆς ἀντιπέρας ὄχθης τῆς Μεσογείου, ἐναντι τῆς Κρή-

της και τῆς Πελοποννήσου ἤμαζον αἱ πόλεις τῆς Κυρηναϊκῆς, ἡ Κυρήνη, ἡ Ἀπολλωνία, ἡ Βάρκη, τὰ Ταύχειρα, αἱ Εὐεσπερίδες ¹¹.

Ἡ τεραστία αὕτη ἄλυσις τοῦ Ἀποικισμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἔμελλεν αὐτόχρομα νὰ ρίψῃ τὰ θεμέλια μιᾶς Πρωτοευρώπης, προσέτι δὲ ἐνὸς Εὐρωπαϊκοῦ καὶ Εὐρασιατικοῦ Πολιτισμοῦ. Πρώτη ἡ Εὐβοϊκὴ Κύμη, ἡ ἀρχαιότερα τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἰταλίας, ἰδρυθεῖσα τὸ βραδύτερον περὶ τὸ ἔτος 750, ἐκόμιζεν εἰς τὴν Δύσιν τὰ πρῶτα δωρήματα τῆς παιδείας: τὸ Χαλκιδικὸν ἀλφάβητον. Εἰς τοῦτο οἱ Ἑτροῦσσοι ἀπετύπωσαν τὰς ἐπιγραφὰς των, περὶ τὰς δέκα χιλιάδας, κατὰ τὸ πολὺ ἐπιτυμβίου. Πιθανολογεῖται ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι παρέλαβον παρὰ τούτων τὸ Ἑλληνικὸν ἀλφάβητον ¹². Γενικώτερον τὸ κίνημα τοῦ δευτέρου Ἀποικισμοῦ (750 - 550 π.Χ.) ἔχει τὴν ἑκτακτον πρωτοτυπίαν του. Κατὰ κανόνα πρόκειται περὶ μεταναστεύσεως πληθυσμῶν, οἱ ὅποιοι ἐκπέμπονται ὑπὸ τινος συντεταγμένης πόλεως ἢ ομάδων πόλεων καὶ οἱ ὅποιοι μετοικοῦντες διατρηοῦν τὴν συγκρότησίν των, τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις, τοὺς πολιτικούς καὶ κοινωνικούς θεσμούς, τὴν γλῶσσαν, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα. Οὐχὶ σπανίως μέλη τοιαύτης μονάδος δημιουργοῦν αὐτονόμους καὶ ἐνίοτε ὁμωνύμους ἀποικίας. Καὶ αὗται καὶ ἐκεῖναι ἀποχωρίζονται τοῦ ἀρχικοῦ σώματος καὶ χειραφετοῦνται, διατρηοῦσαι πάντως τὰς κοινὰς παραδόσεις. Οἱ ἄποικοι, διαβιοῦντες ἐν τῷ μέσῳ ξένου καὶ ἐνίοτε ἐχθρικοῦ περιβάλλοντος, λαμβάνουν πληρέστερον συνείδησιν τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ ἀναπτύσσουσι τὴν κοινότητα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Hermann Bengtson, «πρόκειται περὶ ἐξαπλώσεως, ἢ ὅποια κατὰ τοῦτο εἶναι περισσότερον ἐκπληκτικὴ καθ' ὅσον ὠργανώθη καὶ ἐξετελέσθη ὑπὸ τὴν ἀνεξάρτητον πρωτοβουλίαν τῶν διαφόρων Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ ὠρισμένων προσωπικοτήτων· κεντρικὴ καθοδήγησις, συντονιστικὴ τῆς ὅλης κινήσεως, οὐδέποτε ὑπῆρξεν». Καὶ ὁ συγγραφεὺς ἀποφάνεται ὅτι ἡ «Πόλις» εἶναι τὸ «πρῶτον κράτος δικαίου εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἱστορίαν» ¹³.

Ζηλοτύπως οἱ ὑπερόριοι Ἕλληνες ἐκαλλιέργησαν τὰς τοπικὰς των διαλέκτους, ἐνῶ ἡ λογία παράδοσις, ἀπομακρυνομένη τῆς λαλουμένης γλώσσης, ἤντηλ-

11. L. H. Jeffery, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 50 κέ., καὶ τὴν αὐτόθι συστηματικὴν βιβλιογραφίαν. Hermann Bengtson, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος (ἀπὸ τὴς ἀπαρχῆς μέχρι τῆ Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας), μετάφρασις Α. Γαβρίλη, Ἀθήναι, 1979, σελ. 52 κέ., 63 κέ., 80 κέ., 99 κέ., 130 κέ. Αὐτόθι παρὰ τὴν σελ. 96 χάρτης τῶν ἀποικισμῶν (750 - 550 π.Χ.).

12. André Piganiol, La conquête romaine, πέμπτη ἐκδοσις, Παρίσιοι, 1967, σελ. 61 κέ.

13. Hermann Bengtson, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 86, 89, 90 κ.ά.

σεν άπεριορίστως εἰς τὸν θησαυρὸν τοῦ γλωσσικοῦ δυναμικοῦ. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην μορφήν ἡ ἔντεχνος Γραμματεία ἐχρησιμοποίησε τὰς διαλέκτους πρὸς ἐμπλουτισμὸν καὶ τὴν διαφοροποίησιν τῶν λογοτεχνικῶν κλάδων. Οὕτως ἡ διάλεκτος ἀπεχωρίσθη τῆς τοπικῆς τῆς ἀφετηρίας καὶ συνεδέθη μετὰ τῶν ἐπὶ μέρους εἰδῶν, τῆς ἐπικῆς, τῆς μελικῆς καὶ τῆς χορικῆς ποιήσεως, τοῦ ἐπιγράμματος, τῆς Τραγωδίας καὶ τῆς Κωμωδίας, τῆς Βουκολικῆς ποιήσεως κλπ. Ἡ Ἰωνικὴ - Ἀττικὴ γλῶσσα ἐκάλυψε τὰς ἄλλας φωνὰς καὶ παρεσκεύασε τὰς κατακτήσεις τοῦ πεζοῦ λόγου. («Ὁ λογοτεχνικὸς πεζὸς λόγος», λέγει ὁ Jean Humbert, «εἶναι ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργήμα τῶν Ἰώνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· εἰς τὸν ἰκανῶς περιωρισμένον χῶρον τῆς οὕτω λεγομένης Δωδεκαπόλεως (δώδεκα πόλεων, τῶν ὁποίων ἡ Μίλητος καὶ ἡ Φώκαια ὑπῆρξαν αἱ σπουδαιότεραι εἰς τὸν ἐποικισμὸν), μεταξὺ τῶν τολμηρῶν ἐμπόρων, οἱ ὅποιοι ἦσαν εὐρέως ἀνοικτοὶ εἰς τὰς ἐξῶθεν ἐπιδράσεις, ἐδημιουργήθη κοινὴ γλῶσσα, ἡ Ἰωνικὴ· αὕτη εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἀλλοδαπῶν ἐξεπροσώπει αὐτὴν ταύτην τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Στοχαζόμεθα ὅτι τὰ ἀρχαιότερα μνημεῖα τῶν Δελφῶν ἀνήκουν εἰς τὴν Ἰωνικὴν τέχνην καὶ, ἐξ ἄλλου, ὅτι οἱ Πέρσαι ἐδήλουν γενικῶς τοὺς Ἕλληνας διὰ τοῦ ὀνόματος Yauna (κατὰ μεταγραφὴν τοῦ Ἰάονος)»¹⁴.

Η ΠΕΡΙ ΓΛΩΣΣΗΣ ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Πρὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν ἡ Εὐρωπαϊκὴ Γλωσσολογία διήνευε τὰ τελευταῖα στάδια τῆς Συγκριτικῆς Γραμματικῆς. Ἡ ἀναγεννωμένη Δύσις εἶχεν ἤδη ἀπὸ μακροῦ ἀναζητήσῃ νέας ὁδοὺς εἰς τὴν Γλωσσολογίαν καὶ τὴν Φιλολογίαν. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παράδοσιν, μετὰ τὸν Ἡράκλειτον καὶ τοὺς Σοφιστάς, ὁ Πλάτων εἰς τὸν «Κρατύλον» καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν «Τέχνην Ῥητορικὴν» (Γ', 1403 κέ.) καὶ τὸ «Περὶ Ἑρμηνείας» (1 κέ.) ἐθεμελίωσαν τὴν «Φιλοσοφίαν τῆς Γλώσσης». Ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος (περίπου 258 - 180) καὶ ὁ Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ (217 - 145 π.Χ.), ἐν συνεχείᾳ δὲ οἱ Βυζαντινοὶ Γραμματικοὶ καὶ Πολυῖστορες καὶ μετὰ τὴν Ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ λαμπρὰ σειρὰ τῶν Ἑλλήνων φιλόλογων καὶ ἐκδοτῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ πεζογράφων ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογικῆς Ἐπιστήμης¹⁵. Εἰς τὴν μεταγε-

14. Jean Humbert, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 80 κέ.

15. Κ. Β ο υ ρ β ε ρ η, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἀρχαιογνωσίαν καὶ τὴν Κλασσικὴν Φιλολογίαν, Ἀθήναι, 1967, σελ. 146 κέ., 162 κέ. Herbert Hunger, Die Hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner, τόμ. Β', Μόναχον, 1978, σελ. 1 κέ. Maurice Leroy, Les grands courants de la linguistique moderne, Βρυξέλλαι, 1971, σελ. 4 κέ. κ.ά. Georges Mounin, Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle, Παρίσιαι, 1970.

νεστέραν Λατινικήν παράδοσιν τῆς Δύσεως τὰ ὀνόματα τοῦ Ῥογήρου Βάκωνος (Bacon, περίπου 1215 - 1294) καὶ τοῦ Δάντου (Dante Alighieri, 1265 - 1321) κατέχουν πρωτεύουσαν θέσιν. Εἰς τὴν ἡμιτελεῖν πραγματείαν του De vulgari eloquentia, τῷ 1304, ὁ Δάντης ἐκ τῶν πρώτων προέβαλε καὶ ἐλάμπρυνε τὴν δημόδην γλῶσσαν ὡς γλῶσσαν τοῦ λόγου. Ὁμιλῶν περὶ τῶν διαφορῶν γλωσσῶν ὁ ποιητὴς παρατηρεῖ ὅτι μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἰδιωμάτων περιλαμβάνεται μία τρίτη οἰκογένεια, ἡ τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὁποία καταλαμβάνει μέρος τῆς Εὐρώπης καὶ μέρος τῆς Ἀσίας, κεῖται δὲ πέρα τῶν ὁρίων τῆς Οὐγγαρίας¹⁶.

Ἡ πλειὰς τῶν μεγάλων φιλολόγων τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, ὁ Guillaume Budé (Budaeus, Βουδαῖος, 1467 - 1540), ὁ Robert Estienne (1503 - 1559), ὁ υἱὸς του Ἐρρῖκος (1531 - 1598, ὁ Ἐρρῖκος Στέφανος, ὁ συγγραφεὺς τῆς μνημειώδους ἐκδόσεως Thesaurus graecae linguae τῷ 1572), ὁ διαπρεπέστατος Joseph Justus Scaliger (1540 - 1609), ὁ Isaac Casaubon (Casaubonus, 1559 - 1614) καὶ ἄλλοι παρεσκεύασαν τὴν ὁδὸν διὰ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης τῆς γλώσσης. Κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἡ Γλωσσολογία προάγεται εἰς τὴν περαιτέρω διευκρίνησιν τῶν στόχων τῆς. Σταθμὸν εἰς τὰς ἐξελίξεις ταύτας ἀπετέλεσεν ἡ ὑπὸ τοῦ Richelieu τῷ 1635 ἱδρυσις τῆς Académie Française, ἡκολούθησε δὲ ἡ Académie royale des Inscriptions et Médailles ὑπὸ τοῦ Colbert τῷ 1663, μετονομασθεῖσα τῷ 1716 εἰς Académie royale des Inscriptions et Belles - Lettres, καὶ ἡ Académie royale des Sciences τῷ 1666. Τῷ 1660 ἐξεδίδετο ἡ Grammaire Générale et Raisonnée, ἡ οὕτω λεγομένη Grammaire de Port-Royal ὑπὸ τῶν Claude Lancelot καὶ Antoine Arnauld. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ἐπανειλημμένως ἀνατυπωθέν, ἤσκησε παρατεταμένην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν θεωρίαν τῆς γλώσσης¹⁷.

Ὁ δέκατος ὄγδοος αἰὼν εἰσάγει εἰς τὴν σπουδὴν τῶν γλωσσῶν μίαν θεμελιώδη ἀρχήν: τὴν διάζευξιν τῆς Γλωσσολογίας ἀπὸ τὴν Φιλολογίαν, κατὰ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον ἡ ἔρευνα κερδίζει εἰς ἑκτασιν. Μεταξὺ δύο αἰῶνων, μετὰ τὸν John Locke (1632 - 1704), ὁ Leibniz (1646 - 1716) καὶ ὁ Giambattista Vico (1668 - 1744), ὁ τελευταῖος διὰ τοῦ ἰδιάζοντος ἔργου του *Frincipi di una scienza nuova*

16. Dante Alighieri, De vulgari eloquentia, I, VIII. Πρβλ. καὶ Dante Oeuvres Complètes, traduction et commentaires par André Pézard, Bibliothèque de la Pléiade, 1965, σελ. 551 κέ., 562 κέ.

17. K. I. Βουρβέρη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 230 κέ. Maurice Leroy, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 10 κέ. Georges Gusdorf, L'avènement des sciences humaines au Siècle des Lumières. Les sciences humaines et la conscience occidentale, τόμ. ἑκτος, σελ. 197 κέ. Rudolf Pfeiffer, Ἱστορία τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας ἀπὸ τὸ 1300 μέχρι τὸ 1850, Ἀθήναι, 1980.

d'intorno alla comune natura delle nazioni (πρώτη έκδοσις 1725), προάγουν τὴν ἐπιστήμην εἰς τὰς νεωτέρας τύχας τῆς. Ὁ Γαλλικὸς Διαφωτισμὸς προσέδωκεν εἰς τὰ θέματα τῆς Γλώσσης ἀρχουσαν θέσιν. Ἄνδρες τὰ πρῶτα φέροντες εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ καιροῦ των, ἄλλοι ἐξ ἄλλης σκοπιᾶς, ἠσχολήθησαν περὶ τὸ μέγα τοῦτο ζήτημα· μεταξὺ ἄλλων: Voltaire (1694 - 1778), P.-L. Maupertuis (1698 - 1759), Charles de Bosses (1709 - 1777), Jean-Jacques Rousseau (1712 - 1778), Denis Diderot (1713 - 1784), Étienne de Condillac (1715 - 1780), Nicolas Beauzée (1716 - 1789), Jean d'Alembert (1717 - 1783), Turgot (1727 - 1781). Τὸ πρῶτον μέρος τῆς Encyclopédie ἢ Dictionnaire raisonné des Sciences, des arts et des métiers ἐξεδόθη τῷ 1751¹⁸.

Ἡ προσωπικότης τοῦ Johann Joachim Winckelmann (1717 - 1768) δεσπόζει τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Δευτέρου Ἀνθρωπισμοῦ. Τὸ ἔργον του ἐγκαινιάζει νέαν ἐποχὴν. Ἡ στροφή πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν Τέχνην προβάλλεται ὡς ὕψιστον βίωμα. Ἐρευνητὴς καὶ προφήτης ὁ Winckelmann, διεκήρυξεν ὅτι «ἡ εὐγενὴς ἀπλότης καὶ τὸ ἥρεμον μεγαλεῖον τῶν Ἑλληνικῶν ἀγαλμάτων εἶναι συγχρόνως καὶ τὸ γνήσιον χαρακτηριστικὸν τῶν Ἑλληνικῶν κειμένων». Καὶ συμπραίνει: «ὁ μοναδικὸς δρόμος δι' ἡμᾶς, μέγας, ἐὰν βεβαίως εἶναι δυνατὸν νὰ γίνωμεν ἀθάνατοι, εἶναι ἡ μίμησις τῶν ἀρχαίων». Τὸ μέγα συνθετικὸν του ἔργον εἶναι ἡ Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Τέχνης (Geschichte der Kunst des Altertums, 1764). Ὁ Goethe ἐπιγραμματικῶς ὠμίλησε περὶ τοῦ Winckelmann καὶ τοῦ αἰῶνός του (Winckelmann und sein Jahrhundert). Εἰς τὸν τομέα τοῦ Λόγου, τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ, ἡ ἑλληνολατρία ἐκφράζεται ἀπαραιμίλλως εἰς τὸ ἔργον τοῦ Hölderlin (1770 - 1843). Περὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Winckelmann κινεῖται ἡ πλειὰς τῆς Aufklärung καὶ τοῦ Γερμανικοῦ Ῥωμαντισμοῦ, ὁ Lessing, ὁ Herder, ὁ Wilhelm von Humboldt, ὁ Schleiermacher κλπ. Ὁ Friedrich August Wolf (1759 - 1824) ἐνδιαφέρει ἰδιαιτέρως τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην διὰ τὰς περὶ Ὀμηρικῶν ἐπῶν θεωρίας του (Prolegomena ad Homerum, 1795)¹⁹.

Εἰς τὴν ἀτμοσφαιραν ταύτην τῆς Φιλολογικῆς καὶ Ἱστορικῆς ἐπιστήμης κινεῖται τὸ περὶ τῆς Γλώσσης θεωρητικὸν ζήτημα. Σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐρεῦνης ἐσημείωσε τὸ ἔργον τοῦ Franz Bopp (1791 - 1867). Εἰς τὴν πρώτην του

18. Georges Gusdorf, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 288 κέ. Georges Mounin, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 145 κέ.

19. Rudolf Pfeiffer, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 193 κέ., 200 κέ. Κ. Ι. Βουρβέρη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 245 κέ.

συμβολήν, τῷ 1816, ἐπεσήμανε τὴν συγγένειαν τοῦ κλιτικοῦ συστήματος τῆς Σανσκριτικῆς μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς Λατινικῆς, τῆς Περσικῆς καὶ τῆς Γερμανικῆς, οὕτω δὲ ἀπέβη ὁ ἰδρυτὴς τῆς Συγκριτικῆς Γραμματικῆς. Τὸ ἔργον του Vergleichende Grammatik (1833 - 1852) θὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀποφασιστικὸν βῆμα. Συγχρόνως μετὰ τοῦ Bopp ὁ Δανὸς ἐρευνητὴς Rasmus Rask εἶχε καταλήξει εἰς παρεμφερῆ συμπεράσματα (τὸ ἔργον του εἶχε τερματισθῆ τῷ 1814). Εἰς τὰ ἀνακαινιστικὰ ταῦτα ἔργα προστίθεται ἡ Deutsche Grammatik τοῦ Jakob Grimm (1819 κέ.), τοῦ ἐτέρου τῶν ἀδελφῶν, συγγραφέων, ἀφηγητῶν τῶν Γερμανικῶν Märchen. Ὁ πολὺς Wilhelm von Humboldt (1767 - 1835) εἶδε τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἑγελιανῆς Φιλοσοφίας καὶ τοῦ ἀνερχομένου Γερμανικοῦ Ῥωμαντισμοῦ. Εἰς τὸ εὐρύτατον φάσμα τῶν διαφερόντων του «ἡ γλῶσσα, ἡ ὁποία εἶναι διαρκῆς δημιουργία, ὑφίσταται μόνον ὡς ἐκδήλωσις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· εἶναι ἐνέργεια καὶ ὄχι ἔργον» (ἐνέργεια καὶ ἔργον ἑλληνιστὶ εἰς τὸ κείμενον). Περαιτέρω ἐπρέσβευεν ὅτι «εἶναι τὸ δημιουργοῦν ὄργανον τῆς σκέψεως. Καθ' ὃν τρόπον οἱ ἀριθμοὶ μᾶς βοηθοῦν νὰ μετρώμεν, κατὰ τὸν αὐτὸν αἰ λέξεις μᾶς βοηθοῦν νὰ σκεπτώμεθα». Ἀδοκῆτως ὁ Humboldt ἐφέρετο πρὸς τὴν Συγκριτικὴν Ἀνθρωπολογίαν²⁰.

Ἄλλ' ἡ μορφή, ἡ ὁποία περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος δεσπόζει τῆς Γλωσσικῆς ἐπιστήμης, εἶναι ὁ Αὐγουστος Schleicher (1821 - 1867). Εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Γλωσσολογίαν ἐκ τῆς Βοτανικῆς. Τὰ διαφέροντά του ἐστρέφοντο περὶ τὴν Φωνητικὴν καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἔργον του ἐγκαινιάζει νέας μεθόδους. Ἐμπνεόμενος ἐκ τῶν ἐμπειριῶν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τοῦ Linné, τοῦ Cuvier, ὁ Schleicher ὑπεστήριξε τὴν ἀκραίαν ἄποψιν ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι «ὄργανικόν τι ὄλον», οὐχὶ δὲ κοινωνικόν φαινόμενον, ἀλλ' ἔργον τῆς Φύσεως, κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἡ Γλωσσολογία ἀνήκει εἰς τὰς θετικὰς ἐπιστήμας. Ἡ Δαρβινικὴ θεωρία περὶ τῆς γενέσεως τῶν εἰδῶν (On the Origin of Species by Means of Natural Selection, 1859), ἐνισχύει τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ὀργανισμὸς, ὁ ὁποῖος «γεννᾶται, ἀναπτύσσεται, αὐξάνεται, παρακαμάζει καὶ ἀποθνήσκει». Ἡ γλῶσσα ὡς βιολογικὸν φαινόμενον, ἔχον αὐθύπαρκτον βίον ἐσωτερικόν, ἡ γλῶσσα, φαινόμενον φυσικόν, ἐπηρεάζει γενικώτερον τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας. Ἡ φυσιοκρατικὴ Σχολὴ τῆς Γλωσσολογίας προσεκτείνει τὰς ἀντιλήψεις ταύτας²¹.

Ἐνωρὶς ἀναφαίνονται αἱ ἀντιδράσεις. Ὁ Ἀμερικανὸς William Dwight Whitney (1827 - 1894) εἰς τὰ ἐν γένει δημοσιεύματά του, ἰδίως εἰς τὸ Language

20. Maurice Leroy, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 17 κέ. Georges Mounin, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 166 κέ.

21. Maurice Leroy, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 22 κέ. Georges Mounin, σελ. 196 κέ.

and the Study of Language, 1867, Language and its Study with Especial Reference of the I.- E. Family of Languages, 1876, και The Life and Growth of Language, 1875, αντικρούων τὰς θεωρίας τοῦ Schleicher καὶ τοῦ F. Max Müller, ἐδίδαξεν ὅτι ἡ γλῶσσα «δὲν εἶναι φαινόμενον φυσικόν, βιολογικὴ ιδιότης τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ φαινόμενον κοινωνικόν», «θεσμὸς ἀνθρωπίνης ἐπινοήσεως» καὶ «ὄργανον ἐπικοινωνίας». Ἠκολούθησε, λήγοντος τοῦ δεκάτου ἐνάτου καὶ ἀρχομένου τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, πλειὰς διασήμεων γλωσσολόγων, οἱ ὅποιοι ἤνοιζαν νέους ὀρίζοντας εἰς τὴν σπουδὴν τῆς γλώσσης, ἠκολούθησαν νέαις μεθόδοις, διηύρυναν ἀλλὰ καὶ περιώρισαν εἰς εἰδικωτέρους τομεῖς τὸν χῶρον τῆς συγχρόνου ἐρεῦνης. Μετὰ τὸν Ferdinand de Saussure (1857 - 1913), τοῦ ὁποῦ αἱ ἀνακαινιστικαὶ ἐρευναι θὰ μνημονευθοῦν κατωτέρω, θὰ ἀναφέρωμεν τὸν Antoine Meillet (1866 - 1936), τὸν Nicolas Sergueevitch Troubztzkoy (1890 - 1938), τὸν Leonard Bloomfield (1887 - 1949), τὸν Roman Jakobson (1896), τὸν André Martinet (1908 κέ.), τὸν Noam Chomsky (1928 κέ.). Τὰ λοιπὰ εὐρίσκονται πέρα τῶν διαφερόντων τῆς παρουσίας ἀνασκοπήσεως²².

Ἐκ τῆς ἡμετέρας σκοπιᾶς τὸ ῥηζικέλευθον ἔργον τοῦ Ferdinand de Saussure παρουσιάζει ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τοῦτο περιῆλθεν εἰς τὴν ἔρευναν ἀποσπασματικῶς καὶ ἐν πολλοῖς ἐμμέσως διὰ τῶν σημειώσεων τῶν μαθητῶν του. Ὁ ἱστορικός, καταλείπων τὰ καίρια εἰς τοὺς ἐπαύοντας, καλεῖται νὰ φυλοκρινήσῃ δύο συγγενεῖς ἐννοίας, τὰς ἐννοίας τῆς «γλώσσης» (langue) καὶ τοῦ «λόγου» (parole), αἱ ὁποῖαι συναποτελοῦν τὴν «λαλιάν» (langage). «Ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ σύνολον τῶν σημείων (signes), τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν ὡς μέσον κατανόησεως μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς αὐτῆς γλωσσικῆς κοινότητος· ὁ λόγος εἶναι ἡ συγκεκριμένη καὶ ἀτομικὴ πρᾶξις τῶν ὑποκειμένων, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν τὸ σύστημα εἰς δεδομένην κατάστασιν». Φέρεται λέγων ὁ Saussure: ἡ σπουδὴ τῆς λαλιᾶς περιλαμβάνει δύο μέρη: «τὸ ἓν, οὐσιῶδες, ἔχει ὡς ὑποκείμενον τὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς κοινωνικῆς καὶ ἀνεξάρτητος τοῦ ἀτόμου· ἀἡ ἄλλη, δευτερεύουσα, ἔχει ὡς ὑποκείμενον τὸ ἀτομικὸν μέρος, δηλαδὴ τὸν λόγον». Ἐπιπλέον ὁ συγγραφεὺς προσθέτει: «ἀφοῦ κατεκτήσαμεν τὴν διπλῆν ταύτην ἀρχὴν τῆς ταξινομήσεως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν τοῦτο· πᾶν ὅτι εἰς τὴν γλῶσσαν εἶναι διαχρονικόν, τοῦτο εἶναι μόνον εἰς τὸν λόγον (parole). Εἰς τὸν λόγον

22. Maurice Leroy, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 37 κέ. Georges Mounin, La Linguistique du XXe siècle, Παρίσι, 1972, σελ. 15 κέ. Γεωργίου Μπαμπινιώτου, Νεώτερα Γλωσσολογία, Ἀθήναι, 1975.

εύρίσκεται τὸ σπέρμα ὅλων τῶν μεταβολῶν. Τοῦτο προβάλλεται ἀρχικῶς ὑπὸ τινος ἀριθμοῦ ἀτόμων πρὶν ἢ εἰσέλθῃ εἰς τὴν χρῆσιν»²³.

Ἐρμηνεύοντες ἐλευθεριώτερον τὰ θεωρήματα τοῦ Ferdinand de Saussure, ἀγόμεθα εἰς γόνιμα συμπεράσματα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ γενικώτερα προβλήματα τῶν ἱστορικῶν γλωσσῶν. Εἰς τὸν λόγον εὑρίσκεται «τὸ σπέρμα ὅλων τῶν μεταβολῶν» (c'est dans la parole que se trouve le germe de tous les changements), «τέλος, ὁ λόγος δημιουργεῖ τὴν γλῶσσαν» (enfin, c'est la parole qui fait la langue). Ἄλλ' ὁ λόγος ἀναπτύσσεται ἢ σμικρύνεται κατὰ τὸν ῥυθμὸν τῆς ἀνόδου ἢ τῆς παρακμῆς τῶν κοινωνιῶν. Ὁ δὲ ἰδεώδης στόχος πάσης καλλιεργημένης καὶ ζώσης γλώσσας εἶναι νὰ ἐξαντλήσῃ μέχρι τέλους τὸ ἱστορικὸν τῆς δυναμικόν, συνιστάμενον εἰς τὸν λεξιλογικόν τῆς πλοῦτον καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐκφράσεως. Ἀντιστοίχως ἐν ἔθνος θεωρεῖται τοσοῦτω μᾶλλον εὐγενέστερον ἐν παιδείᾳ, καθόσον δύναται νὰ ἀντλήῃ ἀφειδέστερον εἰς τὸν κατὰ παράδοσιν πλοῦτον. Τὸ θεωρητικὸν διδάγμα τοῦ Ferdinand de Saussure εἰς ταύτην τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν καταλήγει²⁴.

ΓΡΑΦΟΜΕΝΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΙ

Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐνώπιον ἡμῶν ἐκτείνεται ἔντεχνος συνεχῆς λόγος τριῶν χιλιᾶδων ἐτῶν. Ἡ κληρονομία αὕτη ἔλαχεν εἰς τοὺς νεωτέρους Ἑλληνας. Τὸ κληροδόμημα δὲν εἶναι τυχαῖον· κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ παλαιότερα γλῶσσα τῆς Εὐρώπης, ὑπῆρξε τὸ τελειότερον ὄργανον ἐπικοινωνίας καὶ ἐκφράσεως ἐξ ὧν ἐπενοήθησαν ποτὲ εἰς ὀλόκληρον τὴν Οἰκουμένην, ὄργανον ἐπικοινωνίας, ἀπαράμιλλος διὰ τὸ κάλλος, τὴν εὐκρίνειαν καὶ τὴν εὐφωμίαν, παιδείους τοῦ ἀνθρώπου, πνευματικὴ ἀξία καθ' ἑαυτήν. Ἡ γλῶσσα αὕτη ἀνῆκει εἰς τὴν μεγάλην Ἰνδοευρωπαϊκὴν οἰκογένειαν, διετήρησεν ὅμως τὴν ἰδιομορφίαν τῆς, διήνυσε καὶ ἐξακολουθεῖ διανύουσα τὴν μακρὰν τροχίαν τῆς καὶ παραμένει μονήρης καὶ ἀνάδελφος. Ἐὰν κατὰ τὴν διαδρομὴν τῶν ἐτῶν εὐρέθη εἰς στενοτέραν κοινωνίαν μετ' ἄλλων γλωσσῶν τοῦ Ἰνδοευρωπαϊκοῦ στερεώματος, συγκεκριμένως μετὰ τῆς Λατινικῆς, τοῦτο ὀφείλεται εἰς ἐξωτερικὰς ἱστορικὰς συγκυρίας.

23. Ferdinand de Saussure, Cours de Linguistique générale, publié par Ch. Bally et Albert Sechehaye avec la collaboration de Albert Riedlinger, Édition critique préparée par Tullio de Mauro, Παρίσι, 1972, σελ. 36 κέ., 138 κέ. καὶ ἀλλαχοῦ.

24. Maurice Leroy, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 40 κέ., 61 κέ., 66 κέ. Georges Mounin, La Linguistique du XXe siècle, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 48 κέ. Γ ε ω ρ γ ί ο υ Μ π α μ π ι ν ι ώ τ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 27 κέ.

‘Οσάκις δὲ κατὰ τὴν ὑπερτρισχίλιετῆ πλάνην τῆς διὰ μέσου τῶν ὁμογλώσσων καὶ τῶν ἀλλογλώσσων παρεξέκλινε τῆς εὐθείας ὁδοῦ, ἀνεκαινίζετο καὶ ἀνεβαπτιζετο διηνεκῶς ἀντλοῦσα ἐκ τῶν ἰδίων τῆς ἀποθεμάτων²⁵.

Χαρακτηριστικά τινὰ τῆς πρώτου ἱστορίας τοῦ ‘Ελληνικοῦ λόγου ἐσημειώθησαν ἀνωτέρω. Περαιτέρω ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ‘Ιωνικῆς-‘Αττικῆς ἢ γλῶσσα ἠκολούθησε τὴν λαμπρὰν τροχίαν τῆς ἀριστοκρατικῆς πολιτείας τῶν ‘Αθηνῶν. ‘Ο ‘Αλέξανδρος θὰ φέρῃ τὴν κοινὴν τῶν ‘Ελλήνων γλῶσσαν εἰς τὰ πέρατα τῆς Οἰκουμένης. ‘Επὶ τῶν θεμελίων τοῦ ‘Αλεξανδρεωτικοῦ οἰκοδομήματος ἢ ‘Ρωμαϊκῆ Αὐτοκρατορία, ἐκοῦσα ἄκουσα, θὰ χρησιμοποίησιν τὴν ‘Ελληνικὴν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν ἡγεσίαν καὶ δι’ αὐτῆς τὴν κυβερνήσιν τὴν κοσμοκρατορίαν τῆς. Εἰς τοὺς κόλπους τῆς ‘Ελληνικῆς κοινωνίας καὶ γλώσσης οἱ ἑλληνίζοντες ‘Ιουδαῖοι, οἱ μαθηταὶ τοῦ ‘Ιησοῦ καὶ οἱ ἐρμηνευταὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ θὰ ἀντλήσουν τὴν πρώτην ὕλην καὶ θὰ ἀπεργασθοῦν τὸ δογματικόν, τὸ τελετουργικόν, τὸ ἠθικόν καὶ ἐν γένει τὸ πνευματικόν σύστημα τῆς νέας θρησκείας. ‘Η θρησκευτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις θὰ ἀναπέμψῃ εἰς τοὺς αἰθέρας πρωτὰκουστον μελωδίαν, ἢ ὅποια θὰ καλύψῃ τὰς παρακαμαζούσας φωνὰς τῆς ‘Αρχαιότητος.

Διὰ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τοῦ ‘Ανατολικοῦ ‘Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἢ παράδοσις τῆς ‘Ελλάδος θὰ συνεχισθῆ ἄνευ χάσματος. ‘Επὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη ἐν τῷ μέσῳ τῆς διεσπασμένης Εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας τὸ Βυζάντιον θὰ περισώσῃ καὶ θὰ καλλιεργήσῃ τὴν ‘Ελληνικὴν φωνὴν καὶ παράδοσιν, θὰ προασπίσῃ τὴν πανταχόθεν βαλλομένην κοινότητα, θὰ στηρίξῃ μέχρι τινὸς τὴν λατινόφωνον Δύσιν, θὰ ἐξελληνίσῃ καὶ θὰ ἐχριστιανίσῃ τοὺς παντοδαπούς λαοὺς τῆς ‘Ανατολῆς. ‘Ως Μεσογειακὴ καὶ ‘Ιταλιωτικὴ δύναμις, θὰ συνεχίσῃ τὴν παράδοσιν τῆς Μεγάλης ‘Ελλάδος καὶ, πρὸ τῶν ‘Αράβων τῆς ‘Ισπανίας, θὰ διοχετεύσῃ εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἐν πρωτοτύπῳ τὰ ἔργα τῶν ‘Ελλήνων συγγραφέων. ‘Όταν δὲ μετὰ μακρὰν ἀγωνίαν ἢ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία θὰ καμφοθῆ καὶ θὰ ὑποκύψῃ, ἐξέχοντες ἄνδρες τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας θὰ μεταφέρουν τὴν σπουδὴν τῆς ‘Ελληνικῆς Γραμματείας εἰς τὴν Δύσιν καὶ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον θὰ συμβάλουν καιρῶς εἰς τὴν ‘Αναγέννησιν. Εἰς τὴν ‘Ανατολὴν ἢ ‘Ελληνικὴ ‘Εκκλησία, ἀναλαμβάνουσα ἡγεμονικὰς πρωτοβουλίας, θὰ διαδραματίσῃ καθ’ ἅπαντα τὸν χῶρον, Εὐρωπαϊκὸν καὶ ‘Ασιατικόν, ἔργον ἐθνάρχου τῆς καταλυθείσης Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἐν τῇ ὑφίστη ἀκμῇ τῆς διεθνοῦς ἀκτινοβολίας τῆς. ‘Η γλῶσσα τῶν ‘Ελλήνων εἰς τὴν λογίαν

25. Jean Perrot, Joseph Verguin, Jacqueline Manesy - Guiton, ἐν Le Language, Encyclopédie de la Pléiade, Παρίσι, 1968, σελ. 906 κέ., 1135 κέ., 1282 κέ.

και την δημωδεστέραν μορφήν της θα μεταβληθῆ διὰ πολλοστήν φοράν εἰς ὄργανον διεθνοῦς ἐπικοινωνίας. "Όταν δὲ θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, ὀλόκληρος πλειάς διαπρεπῶν ἀνδρῶν ὅλων τῶν εἰδικότητων καὶ τῶν ῥοπῶν θὰ πλαισιώσῃ τὴν καχεκτικὴν πολιτείαν τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος.

Ἄναμφισβητήτως ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ὑπῆρξε τὸ παλαιότερον καὶ τελειότερον μέσον ἐκφράσεως τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀνθρωπότητος, διὰ δὲ τὸν Ἑλληνα αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἐθνικὴ του ταυτότης. Οὗτος, εὐτυχῆς καὶ ὑπερήφανος ἐχάρασσε τὸν νόμον του εἰς τοὺς ἀλλογλώσσους· δυστυχῆς καὶ τεταπεινωμένος, εὗρισκε παρηγορίαν εἰς τὰ εἴκοσι τέσσαρα ἐκεῖνα γράμματα τοῦ Ἀλφαβήτου. Κληρονομία σωστικὴ, ἀλλὰ βαρεῖα. Ἐπὶ τρεῖς χιλιετίαι ὁ Ἑλληνας ἐκυμαίνοτο μεταξὺ τῶν διαφόρων, πολλάκις συγκρουομένων παραδόσεων. Εἰς τὸ τελευταῖον βιβλίον του ὁ Βρεττανὸς ἱστορικὸς Arnold Toynbee περιγράφει ὡς ἐξῆς τὸ φαινόμενον τοῦτο: «εἰς ἕκαστον τῶν διαδοχικῶν σταθμῶν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἠῤῥξανε καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν κληρονομημάτων τοῦ παρελθόντος. Ἐξ ἄλλου, ὡς ἦτο φυσικόν, διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου ἡ κληρονομία αὐτὴ ἀπεμακρύνετο ὅλον ἐν καὶ περισσότερον. Ὅμως ἡ ἀύξανομένη ἀλλοτρίωσις δὲν συνεπήγετο αὐτομάτως τὴν μείωσιν τοῦ γοήτρου καὶ τῆς ἐπιδράσεως. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἡ ἀσκουμένη ὑπὸ τῆς παραδόσεως τοῦ παρελθόντος ῥοπή ἐξεδηλώθη ἐντονώτερον εἰς τὸν χῶρον τῆς γλώσσης καὶ τῆς λογοτεχνίας. Ἡδη ἐπὶ δύο ἑκατονταετίαι ὁ Ἑλληνικὸς βίος κατατρύχεται ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ζητήματος». Κατὰ καιροὺς τοῦτο προεκάλεσεν ὀξείαις διαμάχαις καὶ δὲν ἔχει ἀκόμη λυθῆ· τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ἀπετέλεσε σοβαρὸν μειονέκτημα διὰ τὴν παιδείαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν. Τὸ νεώτερον Ἑλληνικὸν Ζήτημα εἶναι ἐξαιρετικὸν παράδειγμα τῶν περιπεπλεγμένων ἀνασταλτικῶν ἐπιδράσεων, τὰς ὁποίας ἤσκησεν ἐπὶ τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων ἡ κληρονομία τοῦ Ἑλληνικοῦ παρελθόντος...».

Καὶ καταλήγει τὴν ὅλην διαπραγματεύσιν ὁ συγγραφεὺς: «ἤδη τῷ 1974 ἦτο δυνατὸν νὰ προβλέψωμεν ὅτι διὰ τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου ἐξ γενεῶν ποιητῶν ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ γλῶσσα θὰ ἠδύνατο τελικῶς νὰ ἐνωθῆ. "Όταν ἡ ζωντανὴ γλῶσσα ἔχει προαχθῆ εἰς ὄργανον δυνάμενον νὰ ἐκφράζῃ πλήρως πᾶν ὅ,τι ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος χρειάζεται νὰ εἴπῃ ἢ νὰ γράψῃ, τότε θὰ ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ ὀλόκληρον τὸν χῶρον καὶ νὰ ἐξαποστείλῃ τὴν περιττὴν πλέον καθαρεύουσαν εἰς τὴν λήθη»²⁶. Αἱ γινῶμαι αὐταὶ ἐλέγχονται ἐσπευσμέναι· ὀδυνῆσαι καὶ ἄκρωσις ἐπικίνδυνοι εἶναι αἱ σημεριναὶ ἐξελιξίσεις. Μετὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον, μετὰ τὴν καταστρεπτικὴν κατοχὴν καὶ τὴν ἐμφύλιον ῥῆξιν, μετὰ τὴν ἐκτροπὴν

26. Arnold Toynbee, *The Greeks and their Heritages*, Oxford University Press, 1981, σελ. 245 κέ., 267.

ἀπὸ τοὺς φιλελευθέρους θεσμούς, τὸ παιδευτικὸν πρόβλημα τῶν Ἑλλήνων ὀρθοῦται ἐνώπιόν μας ἀδυσώπητον. Τὸ «Γλωσσικὸν Ζήτημα», ὑποδύμενον ἄλλοτε ἄλλα πρόσωπα, φέρεται πρὸς ἀκραΐας ῥοπᾶς, αἱ ὁποῖαι ἐγκυμονοῦν μεγίστους κινδύνους διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας καὶ αὐτῆς τῆς ἐθνικῆς μας παραδόσεως²⁷.

Συνεπληρώθησαν ἑκατὸν δέκα καὶ πλέον ἔτη ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς «Μελέτης περὶ τοῦ βίου τῶν Νεωτέρων Ἑλλήνων» τοῦ Νικολάου Πολίτη (1871) καὶ συμπληροῦνται ἑκατὸν τριάκοντα καὶ πέντε ἔτη ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν Ἀσμάτων δημοτικῶν τῆς Ἑλλάδος» τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπελίου (1852), δύο ἔργων διαφόρου χαρακτῆρος καὶ ἐμπνεύσεως, τὰ ὁποῖα ἤνοιξαν νέας ὁδοὺς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διανόησιν. Καὶ τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον ἐπαναφέρουν τὴν προσοχὴν τῆς Ἐπιστήμης εἰς τὰς γηνησίας πηγὰς τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Ἐθνότητος. Ἀμφότερα ἔτρεψαν τὴν σκέψιν, τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας πρὸς γονίμους ἀναζητήσεις. Τούτων βρωμαλέον γέννημα ὑπῆρξεν ὁ Δημοτικισμὸς, κίνημα καθολικώτερον αἰ περὶ γλώσσης ἐπιδιώξεις του ἐκάλυπτον ἐν μόνον μέρος. Ἡ ἔρευνα τοῦ λαϊκοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ, ἡ δημιουργία μιᾶς νέας ἐπιστήμης, τῆς Λαογραφίας, κατέλαβον εὐρέα καὶ καίρια τμήματά του. Εἰς τὸ περιβάλλον τῆς Φυσιοκρατικῆς Σχολῆς τῶν πρωτῶμων χρόνων ἐντάσσεται ἡ δραστηριότης τοῦ Γιάννη Ψυχάρη, τοῦ σφοδροῦ ἀγωνιστοῦ, τοῦ ἀπαραμίλλου ἀφηγητοῦ, τοῦ ποιητοῦ καὶ γλωσσολόγου. Ἡ ἐκδοσις τοῦ ἔργου του «Τὸ Ταξίδι μου» κατὰ τὸ ἔτος 1888 ἐσημείωσε νέαν καμπὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ «Γλωσσικοῦ Ζητήματος». Οἱ διάδοχοι τοῦ Ψυχάρη, ὅσοι δὲν παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸ γλωσσικὸν του σύστημα, ἠκολούθησαν μετριοπαθῆ ὁδόν, ἡ ὁποία ἐπέτρεψε τὴν συμβίωσιν τῆς «ἀπλῆς καθαρευούσης» μετὰ τῆς «λογίας δημοτικῆς» κατὰ τὰ εἶδη τοῦ λόγου καὶ τὰς περιστάσεις²⁸.

27. Ἐπὶ μίαν πεντηκονταετίαν καὶ πλέον ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος δοκιμίου ἠσχολήθη περὶ τὰ θέματα ταῦτα. Κατ' ἀπόλυτον ἐκλογὴν ἀναφερόμεν : Δ. Ἄ. Ζακυθηνοῦ, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Ἀθῆναι, 1945.—Ἡ παγκόσμιος ἠθικὴ κρίσις καὶ οἱ πνευματικοὶ προσανατολισμοί, Ἀθῆναι, 1946.—La Grèce et les Balkans, Ἀθῆναι, 1947.—Ὁ Μεταπολεμικὸς κόσμος καὶ τὸ πρόβλημα τῆς Παιδείας, Παρνασσός, τόμ. 1 (1959), σελ. 443 κέ.—The Making of Modern Greece. From Byzantium to Independence, Basil Blackwell, Ὁξφόρδη, 1976.—Μεταβυζαντινὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά, Ἀθῆναι, 1978.

28. Μανόλης Α. Τριανταφυλλίδης, Νεοελληνικὴ Γραμματική. Ἱστορικὴ Εἰσαγωγή (1938). Ἀνατύπωσις μετὰ διορθώσεων, Θεσσαλονίκη, 1981. Ἐμμανουὴλ Κριεαρᾶ, Ψυχάρης. Ἰδέες, Ἀγῶνες, ὁ Ἄνθρωπος, β' ἐκδοσις, Ἀθῆναι, 1981. Ἐπίκαιρος παραμένει πάντοτε ἡ πραγματεία τοῦ Δημητρίου Ἀιγινίτου, Τὸ Γλωσσικὸν Ζήτημα. Ἡ Νεοελληνικὴ Γλῶσσα, Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 23, 4, 1958.

Και τὰ ὀνόματα καὶ τὰ πράγματα δὲν ἦσαν νέα. Ἡδὴ ὁ Ἡρόδοτος (II, 36) μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἐχρησιμοποιοῦν γράμματα «διφάσια», δύο εἰδῶν, «καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἱρά (ἱερά), τὰ δὲ δημοτικά καλέσται». Βραδύτερον ἡ λέξις ἐδήλωσε τὴν ἀπλήν ἢ «ἐπισσεσυρμένην» γραφήν, ἐνῶ ὁ Ἀλεξανδρείας Κλήμης (Β' αἰὼν μ.Χ.) ὁμιλεῖ περὶ «ἐπιστολογραφικῶν» γραμμάτων²⁹. Εἰς τὴν Αἴγυπτον «δημοτικοί» ὀνομάζοντο οἱ πάπυροι εἰς Κοπτικήν γλῶσσαν. Καθόσον εἶναι γνωστόν, ὁ ὄρος «δημοτικὴ» ὑπὸ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως σημασίαν χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ εἰς ἐπιστολάς του πρὸς τὸν Μαρτῖνον Κρούσιον (Crusius) τῷ 1577: «τῇ κοινῇ καὶ δημοτικῇ ταύτῃ φωνῇ», ὡσαύτως ἐν ἐπιστολῇ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν Στέφανον Γερλάχιον (Gerlach): «τούτω δὲ (τῷ Κρουσίῳ) τετράδιά τινα, ἃ ἔπεμψέ μοι καὶ ἀπὸ τῆς δημοτικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μετεγλώττισα» (κεῖμενον τοῦ ἔτους 1584). Ἀλλαχοῦ ἀπαντᾶται ἡ σημείωσις: «ἡ ἀπλή καὶ κοινὴ αὐτῆ γλῶσσα, εἴτε δημοτικὴ ἢ ἰδιωτικὴ τῶν νῦν δυστυχῶν Ἑλλήνων»³⁰.

Ὁ «Δημοτικισμός», ἀκριβέστερον σειρὰ ὅλη «Δημοτικισμῶν», ἀποτελοῦν φαινόμενον ἐγγενὲς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἄλλων μεγάλων γλωσσῶν. Δυσδιάκριτον εἰς τὴν Γραμματείαν τῶν πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου χρόνων, καθίσταται καταφανὲς καὶ ἀπτόν ἀπὸ τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ τετάρτου π.Χ. αἰῶνος. Ὁ τεράστιος ὄγκος τῶν παπύρων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἀποκαλύπτει τὴν φυσιογνωμίαν καὶ τὴν ἀγωγὴν τοῦ ἀφελεστέρου λόγου. Ἐκτενόμενος εἰς χρονικὴν περίοδον χιλίων ἐτῶν, παρέχει εἰς τὸν παρατηρητὴν τὴν ἄνεσιν νὰ μελετήσῃ τὰ πράγματα ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν μέχρι τοῦ ὀγδόου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ὅτε ἐγκαταλείπεται ὁ Αἰγυπτιακὸς πάπυρος ὡς ἐπικρατεστέρα γραφικὴ ὕλη τοῦ Ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου. Ἀλλὰ περὶ πάντων τούτων θὰ γίνῃ ἐκτενέστερος λόγος εἰς εἰδικὴν ἀνακοίνωσιν ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ ἡγεμονικὴ πορεία τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης»³¹.

Εἰς τοὺς παπύρους, τὴν μοναδικὴν ταύτην χοάνην τοῦ γραπτοῦ λόγου, «πρωτοτύπου» καὶ «πρωτογράφου» κατὰ πλειονότητα, ἀληθῶς ἀμέσου μάρτυρος καὶ αὐθεντικοῦ «τεκμηρίου», αἱ περὶ γλώσσης θεωρίαι τίθενται ὑπὸ σκληρὰν δοκιμασίαν. Ἡ ἐμπειρία εἶναι ἄκρως ἀποκαλυπτικὴ. Νοεῖται οἴκοθεν ὅτι ὁ τεράστιος

29. Ἀ ν τ. Σ ι γ ἄ λ α, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γραφῆς, Θεσσαλονίκη, 1934, σελ. 136 κέ. (ἔκδ. 1974).

30. Martinus Crusius, Turcograeciae libri octo, Βασιλεῖα, 1584, σελ. 457. Émile Legrand, Notice biographique sur Jean et Théodose Zygomas, Παρίσι, 1889, σελ. 165 καὶ 167. C. Du Fresne Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, Λούδουνον, 1688, σελ. VII τοῦ Προλόγου.

31. Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμος 58, 1983, κατωτέρω.

ἀριθμὸς τῶν κειμένων, ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότην, παντοίας προελεύσεως, χρονολογημένων ἀμέσως ἢ ἐμμέσως καὶ ἀχρονίστων, καθιστοῦν προσωρινὴν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ παντοειδοῦς τούτου ὕλικου. Ὁρμώμενοι ἐκ τῶν παραδεδεγμένων σχημάτων, ὀμιλοῦμεν περὶ τῆς «πορείας» ἢ τῆς «ἐξελίξεως» τῆς γλώσσης, περὶ «διγλωσσίας» ἢ «διπλοτυπίας» ἢ «πολυτυπίας», περὶ «καθαρευούσης» καὶ «δημοτικῆς» κ.τ.τ. Πάντα ταῦτα τίθενται ὑπὸ δοκιμασίαν ὡςάκις προσπελάζομεν τὴν πολυμιγῆ μᾶζαν τῶν ἐπιτετηδευμένων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀφελεστέρων κειμένων. Ἐν τῇ πράξει ἢ ἀναστροφή περὶ τὰ παπυρικά κατάλοιπα καὶ τὰ ὁμοειδῆ μνημεῖα, τὰς ἐπὶ σκληρᾶς ὕλης ἐπιγραφάς, τὰ ὄστρακα κλπ., ἀνατρέπουν τὰς παραδεδεγμένας γνώμας. Ἡ γλῶσσα, ὀργανισμὸς ἄκρως εὐπαθής, ἄλλοτε προοδευτικὸς καὶ ἄλλοτε συντηρητικὸς, ἄλλοτε ἀργοπορῶν καὶ ἄλλοτε ἐπιταχυνόμενος, οὐχὶ δὲ σπανίως παλινδρομῶν, εἶναι τὸ μεταβαλλόμενον κάτοπτρον μιᾶς ἱστορικῆς κοινωνίας, ἢ ὅποια ἐν τῇ διαδρομῇ τοῦ χρόνου δημιουργεῖ πολυσύνθετα φαινόμενα. Ἡ ἰδέα μιᾶς γλώσσης, βαινούσης ῥυθμικῶς καὶ ἐξελικτικῶς, εἶναι ξένη πρὸς τὰς πραγματικότητας τοῦ προφορικοῦ καὶ τοῦ γραφομένου λόγου³².

Εἰς τὰς πρώτους περιόδους τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ὁ πολίτης ἐντάσσεται εἰς ἐν θρησκευτικὸν καὶ πολιτειακὸν σύστημα. Ὡς δὲ παρετηρήθη, ἡ ὄλη ὑπαρξίς τῶν Ἑλλήνων ἀνελίσσεται ἐντὸς συμπλέγματος ἱερότητος, ἐνῶ ἡ λατρεία τῶν θεῶν ἐπηρεάζει τὸ σύνολον τῶν ἐκφάνσεων τοῦ βίου³³. Ἡ γλῶσσα, εὐπαθὲς ὄργανον, ἐκφράζει τὴν συνάντησιν τῆς «λατρείας» καὶ τῆς «πόλεως». Μέχρι τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, τῷ 323, βαθείας τομῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ ἀληθὲς πρόσωπον τῆς λαλουμένης γλώσσης παραμένει δυσδιάκριτον. Τὰ κατάλοιπα τῆς ὅλης Γραμματείας ἀπαρτίζονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ κειμένων ἤκιστα προσιτῶν εἰς τὸ εὐρύτερον κοινόν. Ἡ Τραγωδία, ἰδίως τὰ χορικά, ὁ Πίνδαρος, ὁ Θουκυδίδης, προϋποθέτουν ὑψηλὸν ἐπίπεδον παιδείσεως. Ἐξάίρεσιν ἀποτελοῦν τὰ διαλεκτικὰ κείμενα, μέρη τινὰ τῶν Κωμωδιῶν τοῦ Ἀριστοφάνους, εἶδη τινὰ τῶν ἐπιγραφῶν, οἱ ἐνεπίγραφοι λίθοι, τὰ ἐντοίχια χαράγματα, τὰ ὄστρακα καὶ πάντα γενικῶς τὰ ἐπὶ σκληρᾶς ὕλης ἀκτιδογραφήματα, τὰ ὑπὸ τῶν νεωτέρων γραμματικῶν καὶ λεξικογράφων παραδιδόμενα («γλωσσήματα»), κλπ.³⁴

32. Πλὴν τῆς ἀνωτέρου μνημονευθείσης ἀνακοινώσεως «Ἡ ἡγεμονικὴ πορεία τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης» καὶ τῆς αὐτόθι βιβλιογραφίας, βλ. Β. Γ. Μ α ν δ η λ α ρ ᾶ, Πάπυροι καὶ Παπυρολογία, Ἀθήναι, 1980.

33. E d o u a r d W i l l, Le monde grec et l'Orient, τόμ. Α', le Ve siècle (510 - 403), Παρίσι, 1972, σελ. 521 κέ.

34. A. M e i l l e t, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 81 κέ.

Ὡς ἀκριβῶς ἐλέχθη, «τὸ ὁμιλούμενον ἰδίωμα οὐδέποτε εἰς τὴν ἱστορίαν οἰασδῆποτε γλώσσης ὑπῆρξεν ἀπολύτως ὅμοιον μετὰ τοῦ μέσου γραπτοῦ λόγου τῆς ἐκφράσεως, οὔτε δὲ εἶναι πιθανὸν ἔτι ἢ γλῶσσα θὰ φθάσῃ ποτὲ εἰς τόσον ἰδεώδη τελειότητα, ὥστε νὰ καταργηθῇ ἢ διαφορὰ μετὰ τῆς ὁμιλουμένης καὶ τῆς γραφομένης μορφῆς. Ὁ δυῖσμός οὗτος, κοινὸς εἰς ὅλας τὰς γλώσσας, δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, ὡς τινὲς τῶν μελετητῶν ἀυθαιρέτως ὑποστηρίζουν, ἀλλ' ὑπῆρξε πάντοτε διὰ μέσου τῆς ὅλης ἱστορίας τῆς γλώσσης. Ὀλοκλήρος ἢ ἀρχαία Ἑλληνικὴ Γραμματεία ἐγράφη εἰς ἐπίπλαστον ἰδίωμα· ὡς προῖόν τῆς ἀρχούσης πνευματικῶς κοινωνίας, αὕτη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμοποιῆ τὴν φρασεολογίαν τῶν ἀπαιδευτῶν τάξεων. Ἡ γλῶσσα τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, ὡς καὶ ὀλοκλήρου τῆς ἐπομένης ἐπικῆς ποιήσεως, ἐν μεγάλῳ δὲ μέρει τῆς λυρικῆς ποιήσεως, δὲν εἶναι οὔτε ἢ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ οὔτε ἢ γλῶσσα τοῦ ἀκροατηρίου, εἰς τὸ ὅποῖον ἀπηυθύνοντο αἱ συνθέσεις αὗται· ἦτο νεκρὸν καὶ τεχνητὸν μέσον, τὸ ὅποῖον, παρὰ ταῦτα, ἐξέφραζε θαυμασίως τοὺς ποικίλους ἐπικούς τρόπους καὶ ἐπραγματοποιεῖ τὰς ὑψηλοτέρας ποιητικὰς καὶ φανταστικὰς ἐπιτεύξεις»³⁵. Ἐπὶ ἐξ καὶ πλέον ἑκατονταετίας ἢ γραφομένη αὕτη γλῶσσα ὑπῆρξε τὸ ὄργανον ἐκφράσεως πάντων τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου. Ἡ Ἀλεξανδρεωτικὴ μεταβολὴ θὰ ἀνοίξῃ νέους ὀρίζοντας. Περὶ τὰ τέλη τοῦ πρώτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος οἱ Ἀσιανίζοντες γραμματικοὶ τρέπονται πρὸς τὸν Ἀττικισμόν, τὸν ὅποῖον ἐγκολποῦται ἢ ἀνερχομένη ἀριστοκρατία τῆς Ῥώμης. Ἐκ τῶν πρώτων ὁ Καικίλιος ὁ Σικελιώτης καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, διάγων εἰς τὴν Ῥώμην (30 - 8 π.Χ.), ἠγούνηται τοῦ κινήματος. Ἡδη ἢ «Καθαρεύουσα» εἰσέρχεται εἰς τὴν μαχητικὴν τῆς σταδιοδρομίαν³⁶.

35. Procope S. Costas, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 133. Ἐνωρίτατα οἱ συγγραφεῖς ἐχαρκτήρισαν τοὺς «δημοτικισμούς» διὰ τῶν διαφόρων ὄρων : «ἢ συνήθεια», «ἰδιώτις λέξις», «ἀπειρινότης» ἢ «ἀπεριέργος γλῶσσα», «ἢ κοινὴ διάλεκτος», «ἢ τῶν πολλῶν γλῶσσα», «χυδαία ὁμιλία» ἢ «λογιότης», «δημώδης φράσις», «καθωμιλημένη γλῶσσα», «ὁ πολὺς λόγος», «κοινολεξία», «ἢ πεδινὰ λαλοῦσα γλῶσσα», «ἀγυρτίς γλῶσσα», «ἰδιωτικὸς λόγος», «κατημαξευμένος (καθαμαξεύω) λόγος», «ἀκαλλώπιστος καὶ χαμηλὸς χαρακτήρ» κλπ. Εἰς ταῦτα ἀκολουθεῖ καὶ ἢ Λατινικὴ παράδοσις : Sermo Cottidianus, Proletarius, Rusticus, Vulgaris, Usualis, Plebeius, Pedestris κλπ. Αὐτόθι, σελ. 72 κέ., 76 κέ., 81 κέ., 134, σημ. 1.

36. Herbert Hunger, ἐνθ' ἄνωτ., τόμος πρῶτος, σελ. 66 κέ. Πρβλ. γενικώτερον Δ. Ἄ. Ζακυθινόυ, Ἡ Tabula Imperii Romani καὶ ἢ ἔρευνα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 47 (1972), σελ. 316 κέ.

ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΩΝ ΚΡΙΣΙΜΩΝ ΕΤΩΝ ΤΟΥ ΦΘΙΝΟΝΤΟΣ ΑΙΩΝΟΣ

Εύρισκόμεθα σήμερον ενώπιον μιᾶς μεγάλης κρίσεως τῆς Παιδείας. Κατὰ κοινήν ὁμολογίαν εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἐκπαιδεύσεως ἡ εἰκὼν εἶναι θλιβερά. Αἱ σπουδαὶ ἔχουν ὑποβαθμισθῆ, ἡ σχέσις διδασκάλου καὶ μαθητοῦ ἔχει θραυσθῆ· πλὴν φωτεινῶν ἐξαιρέσεων, ἡ ἀνακαίνισις τοῦ ἀνθρωπίνου δυναμικοῦ ἀποβαίνει προβληματική. Ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἀπόψεως τὸ θέμα τῆς γλώσσης, ὄργανον ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ὑψίστης ἐκφράσεως τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀνακύπτει ἐπιτακτικόν. Εἰς χεῖρας ἀσθενεῖς ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀποβάλλει τὸν παγκοσμίως μοναδικὸν της πλοῦτον. Τὰ μέσα ἐνημερώσεως τοῦ κοινοῦ διαδίδουν εἰς τοὺς αἰθέρας κατ' ἀποκλειστικότητα καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀδόκιμα μηνύματα. Οἱ ὀρίζοντες τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου σμικρύνονται ὀλονὲν καὶ περισσότερον.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1975 τὸ «Γλωσσικὸν Ζήτημα» εἰσῆλθεν εἰς νέαν δυναμικὴν φάσιν. Διὰ νόμων τῆς Πολιτείας ἡ Νέα Ἑλληνικὴ (Δημοτικὴ) καθιερώθη ὡς γλῶσσα τῆς παιδείας, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐθεσπίσθη τὸ οὕτω λεγόμενον Μονοτονικὸν σύστημα. Ἐν τῇ πράξει ἡ μὲν καθαρεύουσα γλῶσσα ὅλων τῶν βαθμίδων καὶ ἀποχρώσεων κατηργήθη, ἡ δὲ Ἀρχαία ἐντὸς τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος περιορίσθη. Τοῦ λοιποῦ ἡ νεότης τῆς Ἑλλάδος ἐκαλεῖτο νὰ λάβῃ γνῶσιν τῆς τρισχιλιετοῦς Γραμματείας της διὰ μεταφράσεων εἰς τὴν δημοτικὴν, ἐνδεχομένως δὲ καὶ εἰς ἄλλας ξένας γλώσσας. Ἦδη ἀπὸ τῶν πρώτων βημάτων ἐπισημαίνονται οἱ μεγάλοι κίνδυνοι, οἱ ὅποιοι ἀπειλοῦν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν. Ἀλλ' ὁ «θάνατος τῆς καθαρευούσης» εἶχε καὶ τοῦτο τὸ ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα, δηλαδή τὴν ἀποδυνάμωσιν αὐτῆς τῆς δημοτικῆς. Εἶναι σαφὲς ὅτι διὰ τῆς ἀποκοπῆς τῆς δημῶδους γλώσσης ἀπὸ τῶν φυσιολογικῶν της τροφῶν, τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς καθαρευούσης, διακόπτεται ἡ ἀδιάκοπος ἀνακαίνισις τῆς νέας γλώσσης καὶ καταδικάζεται αὕτη εἰς κακοζήλους «ἀρχαϊσμούς». Τελικῶς ἐπεκράτησεν ἡ ἄποψις ὅτι ἡ αὐστηρὰ τήρησις τῶν δημοτικῶν κανόνων εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ὅτι πάντα ὅσα δὲν προσαρμόζονται πρὸς τοὺς νόμους τούτους θεωροῦνται ἀπόβλητα καὶ ὀθνεῖα.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τονικὴν μεταρρύθμισιν, ἐπιβληθεῖσαν διὰ νόμου, τὰ πράγματα εἶναι κρισιμώτατα. Οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα συνδέονται μετὰ τῆς μεγάλης μεταβολῆς, ἡ ὁποία συνετελέσθη κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον χρόνους. Ἡ γλῶσσα, ἀφισταμένη τοῦ προσφθιακοῦ ῥυθμοῦ, προῆλθεν ἐκ τῶν ἔνδον εἰς μίαν μεγάλην ἀλλαγὴν, εἰς τὴν μετὰστασιν πρὸς τὸ τονικὸν σύστημα. Ἡ «κοινή» αὕτη («γλῶσσα») ἀπέβη τὸ ὄργανον τῆς παγκοσμίου ἐπιβολῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὡς ἐλέχθη ἤδη, οἱ τόνοι εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τοῦ δευτέρου π.Χ. αἰῶνος, καθι-

εροῦνται δὲ συστηματικῶς ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ἂν μὴ ἐνωρίτερον, ὅτε ἡ Βυζαντινὴ Γραμματεία ἐχρησιμοποίησε τὴν μικρογράμματον γραφὴν. Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦν ἀναφαίρετον τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς κληρονομίας. Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ἄλλη πλευρὰ τοῦ θέματος, διότι τοῦτο ἔχει καὶ διεθνεῖς προεκτάσεις. Περὶ τὸ ἔτος 1476, ὅτε ἤρχισεν ἡ ἐκτύπωσις εὐρυτέρων Ἑλληνικῶν κειμένων εἰς τὴν Δύσιν, μεγάλη ἀμφισβήτησις ἐγεννήθη περὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ τῆς τυπογραφίας καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ξένους κύκλους. Τελικῶς ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη ὅτι ἡ Βυζαντινὴ μικρογράμματος γραφὴ τῶν κωδίκων, ὡς αὕτη ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς ἀλλοδαπῆς, ἔπρεπε νὰ καθιερωθῇ καὶ ὄντως παγκοσμίως καθιερώθη. Μετὰ πεντακόσια καὶ πλέον ἔτη ἡ Ἑλλάς ἐγκαταλείπει ὅσα ἐκείνη ἐδίδασκε. Τί θὰ πράξουν σήμερον οἱ ἀνὰ τὴν ὑφήλιον ἑλληνισταί, ἀρχαιολόγοι, βυζαντινολόγοι, νεοελληνισταί; τί θὰ γίνουν τὰ ὑπὸ τῶν ξένων ἀπὸ πέντε καὶ πλέον αἰῶνων ἐκτυπωθέντα Ἑλληνικά κείμενα, τὰ τεράστια λεξικά, τὰ μοναδικὰ ἔργα σοφίας καὶ μόχθου τῆς Ἑσπερίας καὶ τοῦ κόσμου ὀλοκλήρου; τί θὰ γίνουν τὰ ὅσα οἱ Ἕλληνες ἐπὶ αἰῶνας πολλάκις χαλεποὺς ἐδημιούργησαν ὑπὲρ τῆς παιδείας τοῦ ἔθνους; Συμμεριζόμεθα τὴν ἔκπληξιν καὶ συγχρόνως τὴν διαμαρτυρίαν ἑνὸς ἑλληνιστοῦ, τοῦ καθηγητοῦ Maurice Leroy³⁷.

Εἶναι ἀναχρονιστικὴ ἡ ἀντίληψις ὅτι ἡ γλῶσσα ἀναδύεται αὐτομάτως ἐκ τῶν κόλπων ἑνὸς λαοῦ. Ἐν τῇ πράξει ὁ γραφόμενος λόγος εἶναι προτὶν ὀριμότητος καὶ λελογισμένης ἐνεργείας μιᾶς κοινωνίας, ἡ ὁποία ἀνῆλθεν εἰς ὑψηλὸν ἐπίπεδον πολιτισμοῦ. Οὕτως αἱ μεγάλαι Εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι, ἀφοῦ διήνυσαν διάφορα στάδια τῆς ἐξελιξέως των, ἀφοῦ ἐδέχθησαν παντοίας ἐπιδράσεις, αἱ ὁποῖαι ἐνίστανε μετέβαλον ἄρδην τὸν ἀρχικόν των χαρακτήρα, κατέληξαν εἰς τὴν νεωτέραν μορφήν των. Γράφει περὶ τῆς Γαλλικῆς ὁ Antoine Meillet : «ἡ κοινὴ Γαλλικὴ γλῶσσα εἶναι γλῶσσα παραδοσιακῆ, λογοτεχνικῆ, ἀριστοκρατικῆ, ἡ ὁποία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιεῖται ἐλευθέρως παρὰ μόνον ὑπὸ προσώπων ἐχόντων ὑψηλὸν ἐπίπεδον παιδείας. Διεπλάσθη διὰ τοῦ μόχθου τῶν λογᾶδων καὶ τῆς ἐπιλέκτου κοινωνικῆς τάξεως». Ῥιζικώτερος ὁ J. Vendryès παρατηρεῖ : «ἡ ἀπόκλισις μεταξὺ τῆς γραφομένης γλώσσης καὶ τῆς ὁμιλουμένης καθίσταται διαρκῶς καὶ μεγαλυτέρα. Οὔτε ἡ σύνταξις οὔτε τὸ λεξιλόγιον εἶναι τὰ αὐτά. Ἀκόμη καὶ ἡ μορφολογία παρουσιάζει διαφορὰς...». «Ἡ Γαλλικὴ λογοτεχνικὴ γλῶσσα εἶναι γλῶσσα διδασκομένη, ὑπάρχει δὲ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης τοιαύτη

37. Maurice Leroy, Byzantion, τόμ. 49 (1979), σελ. 555 κέ. Περὶ τοῦ ὅλου θέματος βλ. Δ. Ἄ. Ζακυθηνοῦ, «Χαλκοτύποις σελίσιν... Τὰ πεντακόσια ἔτη τοῦ Ἑλληνικοῦ βιβλίου». Μεταβυζαντινὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 314 κέ., 326 κέ.

ἀπόκλισης, ὥστε ἀπαιτεῖται μακρὰ μύησις καὶ ἐξάσκησις ἀκριβεστάτη...». Καὶ καταλήγει (γράφομεν μίαν γλῶσσαν νεκράν, ἡ ὁποία ἀνάγεται εἰς τοὺς συγγραφεῖς τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος)³⁸.

Δουλεύομεν εἰς μίαν πεπαλαιωμένην θεώρησιν τῶν πραγμάτων. Τὸ ἀληθές (γλωσσικὸν ζήτημα) τῶν Ἑλλήνων συνίσταται εἰς τοῦτο: ποία εἰς τὴν μακρὰν διαδρομὴν τῶν ἔτων θὰ εἶναι ἡ δεκτικότης τῆς κοινωνίας νὰ ἀφομοιώσῃ καὶ νὰ κινήσῃ τὸν τεράστιον πλοῦτον τῆς παραδόσεως· πλοῦτον συνιστάμενον εἰς τὴν λέξιν, εἰς τὸν μηχανισμόν τῶν κλίσεων, εἰς τὰ ὀνόματα, τὰ ῥήματα καὶ ἐν γένει εἰς τὴν καθολικὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ὅλου γλωσσικοῦ πλοῦτου. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, γλῶσσαν μονήρη καὶ ἀνεπανάληπτον, δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα νεκρά. Τὸ νεώτερον Ἑλληνικὸν Ἔθνος δι' ὅλης τῆς τροχιᾶς του διετήρησεν ἐν ζωῇ ἢ ἐν ἐνεργῷ διαθεσιμότητι ὁλόκληρον τὸν πλοῦτον τῶν γλωσσικῶν ἀποθεμάτων. Μία οἰαδὴποτε λέξις, ὅσονδὴποτε λογία, εἶναι ἐτοίμη νὰ «στρατευθῇ» προκειμένου νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν ἀνερχομένην κοινωνίαν εἰς τοὺς ἄλλοτε ἄλλους παιδευτικούς της στόχους. Κατὰ τὸ ἔτος 1852 ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος, ἱστορικὸς καὶ φιλόσοφος τῆς Ἱστορίας, ἔγραφε προφητικῶς: «ἀξίωμα ὑπέρτατον», λέγει, εἶναι τοῦτο: «τὴν γλῶσσαν οὐδὲν ἄλλο διαμορφοῖ, οὐδὲν ἄλλο πλουτίζει καὶ ἐξευγενίζει, παρὰ ἡ βαθμιαία τῶν δυνάμεων τοῦ γένους ἀνάπτυξις, τοὔτέστιν ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ, καὶ πολιτικὴ, καὶ ὕλικὴ προαγωγὴ ὅλων συμφώνως τῶν μελῶν δεδομένης τινὸς κοινωνίας». «Ὅθεν οὐδὲν τὸ παράδοξον ὅτι «ἡ γλῶσσα παλινδρομεῖ πρὸς τὰς ἀρχαίας πηγὰς καὶ παλινδρομεῖ κατ' ἀνάγκην καὶ δυσαναχαιτήτως», τρέπεται καὶ «θέλει ταχύτερον ἐφεξῆς τραπῆ πρὸς τὸ ἀρχαικώτερον ἀναλόγως τῶν ὀρηκτικῶν προσόδων τοῦ φωτισμοῦ»³⁹.

Ὁ διάλογος μεταξὺ τῶν δύο μορφῶν τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης, τῆς λεγομένης «δημοτικῆς» καὶ τῆς λεγομένης «καθαρευούσης», ὄρων πεπαλαιωμένων, ὑπῆρξεν ἐν πολλοῖς γόνιμος. Ἡ μὲν καθαρεύουσα ἀπέβαλε τὰς ἀκρότητας, ἡ δὲ δημοτικὴ ἤντησεν ἀφθόνως εἰς τὴν λογίαν παράδοσιν τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα διὰ τὸν ἐμπλουτισμὸν καὶ τὸν ἐξευγενισμόν της. Ἀπετέλεσε τοῦτο θετικὸν βῆμα πρὸς τὴν προαγωγὴν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ἐν τῶν βημάτων τοῦ δια-

38. Procopé S. Costas, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 133 κέ. καὶ σημειώσεις αὐτόθι.

39. Σπυρίδωνος Ζαμπελίου, Ἔσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐκδοθέντα μετὰ Μελέτης Ἱστορικῆς περὶ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Κέρκυρα, 1852, σελ. 475. Τοῦ αὐτοῦ, Ἱταλοελληνικά, ἥτοι κριτικὴ πραγματεία περὶ τῶν ἐν ταῖς Ἀρχαίαις Νεαπόλεως ἀνεκδότων Ἑλληνικῶν περγαμηνῶν, Ἀθήναι, 1864, σελ. 110. Πρβλ. Δ. Ἄ. Ζακυθηνοῦ, Μεταβυζαντινὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 549 καὶ γενικώτερον, σελ. 529 κέ.

λόγου. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς τελευταίους καιροὺς ἡ ἀρξαιμένη διαδικασία ἐταράχθη ἐπικινδύνως. Ἐάν δι' ἅλα τὰ ἔθνη ὁ σεβασμὸς τῆς παραδόσεως ἀποτελῆ θεμελιῶδες καθῆκον, δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τοῦτο γίνεται κατὰφασις ζωῆς καὶ δικαίωσις ζωῆς. Τριῶν χιλιάδων πεντακοσίων γραπτὸς λόγος, ἀπὸ τῶν πινακίδων τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β μέχρι σήμερον, —λόγος πρωτάκουστος καὶ μοναδικὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀνθρωπότητος— κεῖται ἐνώπιόν μας. Ποῖος θὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην νὰ ἀποκόψῃ ἐν τμημα, ὀλόκληρα τμήματα, τὰ καιριώτερα καὶ τὰ θαυμασιώτερα, ἀπὸ τὸν παιδευτικὸν χῶρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ; Μοιραίως τὰ μεγάλα ἔθνη ἔχουν πλοῦτον καὶ ποικιλίαν μορφῶν ἐκφράσεως, ἐνῶ τὰ μικρὰ καὶ ἀφανῆ ἔχουν πενιχρὰ τὰ ἐφόδια καὶ ἐπαιτοῦν τὰ ὀθνεῖα καὶ τὰ ἀλλότρια. Ἀπὸ αὐτῶν τῶν καταβολῶν ἡ Ἑλληνικὴ παράδοσις καλλιεργεῖ τὸν λόγον, τὸν λογιώτερον καὶ τὸν δημωδέστερον. Ἐνώπιόν μας τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς περιτομῆς.

Μία, ἐνιαία καὶ ἀδιαίρετος, ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Παπαδιαμάντη, τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Σικελιανοῦ, τοῦ Καζαντζάκη, τοῦ Σεφέρη καὶ τῶν διαπρεπῶν ζώντων ποιητῶν καὶ πεζογράφων, μέχρι τῶν διαλέκτων καὶ τῶν τοπικῶν ἰδιωμάτων, μία καὶ ἀδιαίρετος, χρησιμοποιομένη κατὰ τὰ εἶδη, ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀνήκει εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὅμως συνανῆκει ὀλόκληρος εἰς τὴν Ἀνθρωπότητα καὶ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται. Πᾶσα περικοπὴ τοῦ θεσπεσίου τούτου οἰκοδομήματος τῶν αἰώνων στενεύει τοὺς ὀρίζοντας τῆς σκέψεως καὶ σμικρύνει τὰς δυνατότητας τῆς ἐκφράσεως. Ἡ ὁδὸς θὰ εἶναι μακρὰ καὶ ἀνάντης, ἀλλ' εἶναι ἡ μόνη. Τὴν ἀπόκρισιν τὴν ἔδωσεν εἰς τὸν γράφοντα, νεαρὸν τότε μέλος, ἀπὸ τοῦ 1928, τῆς Association pour l'encouragement des études grecques en France, ὁ διαπρεπέστατος ἑλληνιστὴς καὶ γλωσσολόγος Antoine Meillet (1866 - 1936): "puisez à toutes mains dans cet immense et incomparable trésor qu'est la langue grecque", ἀντλήσατε διὰ τῶν δύο χειρῶν σας εἰς τὸν τεράστιον καὶ ἀπαράμιλλον θησαυρὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης⁴⁰.

40. Περὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ πολυσχιδοῦς ἔργου τοῦ ἀνδρὸς βλ. Georges Mounin, *La Linguistique du XXe siècle*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 38 κέ. Maurice Leroy, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 42 κέ. κ.ά. Ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης: *Aperçu d'une Histoire de la langue grecque*, δευτέρα ἐκδοσις 1920, (ἐβδόμη ἀνατύπωσις 1965) παραμένει μέχρι σήμερον ἔργον θεμελιῶδες. Βλ. τὴν προσφάτως ἐκδοθεῖσαν μελέτην: Christos Clairis, *Le cas du Grec, La réforme des Langues. Histoire et Avenir*, ἐκδ. I. Fodor - Claude Hagège, τόμ. Α', σελ. 351 κέ. Hamburg, 1983.

R É S U M É

Une fois de plus, la «Question de la Langue» suscite, en Grèce, des controverses. Consacrée, en 1975, par loi, «la langue du Peuple», dite «Démotique», devient la langue officielle de l'Enseignement et par la suite langue de l'Etat. Dans une large perspective historique, l'auteur remet en question les grands problèmes, scientifiques et pratiques, qui s'y rattachent. Dans une première partie, sous le titre «Aux sources de la littérature grecque», il trace un aperçu sommaire de la littérature antique des origines aux débuts du Ve siècle avant notre ère. La mission mondiale de la langue durant la période archaïque (750 - 500) y est mise en valeur. Dans un deuxième paragraphe, intitulé «Théorie générale de la langue», on expose brièvement les théories depuis Platon, les Sophistes et Aristote, Roger Bacon et Dante, Budé et Robert Estienne, Port Royal, jusqu'à Vico, Winckelmann, Humboldt, Bopp, Schleicher, Whitney, Ferdinand de Saussure, Antoine Meillet, Martinet et Chomsky. Les théories de Saussure sont brièvement notées. Sous le titre «Langue écrite et Démoticismes», cette troisième partie est consacrée aux grands problèmes de la langue grecque dans son unité depuis le Linéaire B jusqu'à nos jours. La période hellénistique (323 - 30 avant notre ère), allant de paire avec l'expansion mondiale du grec, puis l'expansion gréco-romaine (30 avant J.-C. - 324 de notre ère) et la période Proto-byzantine (324 - 642) y sont considérées. La Question de la langue est traitée sous la lumière des théories modernes. En guise de conclusion, sous le titre «En vue des années critiques du siècle finissant», l'auteur reconsidère la politique sur la langue et l'éducation poursuivie en ces dernières années. Plus que jamais, en ces temps troubles, la langue et la culture grecques doivent être réintégrées dans leur ensemble. Si pour tout homme éclairé l'enseignement classique est le fondement de toute discipline, pour le Grec la culture hellénique constitue l'identité même.

Κατ' ἀρχὴν παρεμβαίνουν εἰς τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Διον. Ζακυθηνοῦ οἱ Ἀκαδημαῖκοι κ. Παναγ. Κανελλόπουλος καὶ κ. Παναγ. Ζέπος.

Ἀκολούθως τὸν λόγον ἔλαβεν ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἰωάννης Παπαδάκης καὶ εἶπε τὰ ἑξῆς :

Ὁ πρόεδρος κ. Κανελλόπουλος ἔθιξε δύο ζητήματα σπουδαιότατα ἀπὸ βιολογικὴ καὶ ἐπιστημονολογικὴ ἄποψη. Εἶπε, ὅτι δὲν ὑπάρχει σχέση (ἢ διαφορὰ εἶναι βασικὴ) μεταξὺ τῆς λαλιᾶς μὲ τὴν ὁποῖαν ἐπικοινωνοῦν μεταξὺ τῶν ζῶα,

και τῆς γλώσσας (language), τὴν ὁποῖαν μεταχειρίζονται μόνον οἱ ἄνθρωποι· ἐπίσης δὲν ὑπάρχει σχέση μεταξύ τῶν κοινωνιῶν τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Συμφωνῶ ἀπολύτως μὲ τις ἀπόψεις αὐτές, ἂν καὶ ἐπικρατοῦν, ἀντίθετες ἀντιλήψεις. "Ὅπως ὑποστηρίζω στὴν ἐργασία μου "From an Ecological and Psychological point of view there is an abyss between man and all other species; The three steps in the evolution of living beings; Cultural versus genetic evolution" (1977), τὰ ζῶα κάνουν παρατηρήσεις, ἐνθυμοῦνται καὶ συσχετίζουν παρατηρήσεις, «μαθαίνουν», καὶ αὐτὸ βοηθεῖ τὸ ἄτομον εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιβιώσεως· ἀλλὰ ἔλα αὐτὰ γίνονται μηχανικά, ὅπως σὲ ἓνα ἠλεκτρονικὸ ὑπολογιστὴ (computer). Τὰ ζῶα δὲν διερωτῶνται τὸ γιατί καὶ πῶς τῶν γεγονότων, πού βλέπουν καὶ τοῦ κόσμου ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζοῦν· δὲν ἔχουν τὴ διανοητικὴ ἱκανότητα νὰ συλλάβουν θεωρίες, οἱ ὁποῖες ἐρμηνεύουν αὐτὰ τὰ γεγονότα καὶ τὸν κόσμον γενικώτερα. Ἀντίθετα ὁ ἄνθρωπος διερωτᾶται, καὶ ἔχει τὴ διανοητικὴ ἱκανότητα νὰ συλλάβει θεωρίες, οἱ ὁποῖες ἐξηγοῦν, περισσότερο ἢ λιγώτερο ἱκανοποιητικά, τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα παρατηρεῖ καὶ τὸν κόσμο μέσα στὸν ὁποῖο ζεῖ. Οἱ ἄνθρωποι γνωστοποιοῦν τις παρατηρήσεις καὶ ἐρμηνεῖς πού κάνουν ὁ ἓνας στὸν ἄλλο, τις συζητοῦν, καὶ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο σχηματίζεται ἓνας συλλογικὸς (collectif) πολιτισμὸς (culture, ἐπιστήμη μὲ τὴν εὐρύτερή της ἔννοια, τέχνη, τεχνολογία κ.λπ.). Ἀνίκανα νὰ συλλάβουν ἐρμηνεῖς (ιδέες, θεωρίες), τὰ ζῶα γνωστοποιοῦν τὸ ἓνα στὸ ἄλλο μονάχα συναισθήματα (εὐχαρίστηση, ἀνησυχία, τρυφερότητα, ὀργή, κ.λπ.)· αὐτὴ ἡ γνωστοποίηση γίνεται μᾶλλον ἀσυνείδητα (unconsciously) ὅπως συμβαίνει καὶ στὸν ἄνθρωπο, πού μὲ δυσκολία κρύβει τὰ συναισθήματά του. Συνεπῶς μεταξύ τῆς λαλιᾶς καὶ ἄλλων μέσων, μὲ τὰ ὁποῖα ἐπικοινωνοῦν τὰ ζῶα, καὶ τῆς γλώσσας (language), πού χρησιμοποιεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἡ διαφορὰ εἶναι τεραστία· καὶ δὲν ὀφείλεται σὲ σωματικὲς διαφορὰς (φωνητικὲς χορδές, κ.λπ.), ἀλλὰ στὴ διανοητικὴ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Δεδομένου, ὅτι τὰ ζῶα δὲν ἐρμηνεύουν τὸ γιατί καὶ πῶς τῶν γεγονότων πού ζοῦν, καὶ ἡ μάθηση συνίσταται μονάχα στὴν ἐπανάληψη τῶν πράξεων, πού τοὺς ἔδωσαν εὐχαρίστηση, καὶ ἀποφυγὴ ἐκείνων πού τοὺς προκάλεσαν πόνο, τὰ ζῶα δὲν μποροῦν νὰ ἐφεύρουν. Καὶ οἱ κοινωνίες των εἶναι στατικές. "Ὅλα τὰ ζῶα, κοινωνικά καὶ μὴ, ζοῦν σήμερα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πού ζοῦσαν πρὸ 10.000 ἐτῶν ἢ περισσότερο· ὑπάρχει βέβαια ἐξέλιξη χάρις στὴν ὁποία τὰ ζῶα καὶ φυτὰ διαφοροποιοῦνται (diversify) καὶ προσαρμόζονται στὸ περιβάλλον· ἀλλὰ ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ εἶναι γενετικὴ (ὀφείλεται σὲ μεταβολὲς τῆς κληρονομικῆς οὐσίας) καὶ εἶναι βραδύτατη. Ἐνῶ στὸν ἄνθρωπο, ἐπιπλέον τῆς γενετικῆς ἐξέλιξης, ὑπάρχει πολιτιστικὴ (cultural) ἐξέλιξη, ἡ ὁποία εἶναι ἀφαντάστως ταχύτερη καὶ ἔκαμε τὸν

άνθρωπο κύριο του πλανήτη. Ἐνῶ τὰ ἄλλα εἶδη ἐπικρατοῦν στὸν ἀγῶνα ἐπιβιώσεως γινόμενα ἰσχυρότερα, ἀνθεκτικώτερα κ.λπ., ὁ ἄνθρωπος ἐπικρατεῖ χάρις στὴν ἐφευρετικότητά του. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ μπορούμε νὰ ποῦμε, πῶς ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ ἥρωας ποὺ ἔλυε τὰ προβλήματα του ὄχι μὲ τὴ δύναμη, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐφευρετικότητά του, εἶναι τὸ πρότυπο τοῦ ἀνθρώπου. "Ὅλα αὐτὰ δείχνουν ὅτι, ὅπως εἶπε ὁ πρόεδρος κ. Κανελλόπουλος, δὲν ὑπάρχει σχέση μεταξὺ τῶν κοινωνιῶν τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους, τὸ νὰ βασίζουμε τὴ μελέτη τῆς συμπεριφορᾶς (behaviour) τοῦ ἀνθρώπου στὸ behaviour τῶν ζώων, μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ μεγάλα σφάλματα. Καὶ τὸ ἴδιο μπορούμε νὰ ποῦμε γιὰ κείνους, ποὺ θέλουν νὰ ἐξαγάγουν νόμους ἐφαρμοσίμους στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες ἀπὸ τὸ ὅτι παρατηρεῖται στὶς κοινωνίες τῶν ζώων.

Τόση εἶναι ἡ διανοητικὴ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πιὸ ἐξυπνου ζώου, ὥστε στὴν παραπάνω ἐργασία μου προτείνω τὴ διαίρεση τῶν ζώντων ὀργανισμῶν σὲ τρία βασίλεια: τὰ φυτὰ ποὺ ἔχουν μόνο φυτικές (vegetatives, μὴ συνειδητές) λειτουργίες. Τὰ ζῶα ποὺ ἔχουν ὄχι μόνο φυτικές λειτουργίες, ἀλλὰ καὶ αἴσθηση - κίνηση· καὶ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔχει ὄχι μόνο φυτικές λειτουργίες, αἰσθήσεις καὶ κίνηση, ἀλλὰ ἐπὶ πλέον διάνοηση. Καὶ εἶναι περίεργο πῶς ἐνῶ μεταξὺ φυτῶν καὶ ζώων ὑπάρχουν ἐνδιάμεσα (εἶδη τὰ ὅποια ζοῦν σήμερα καὶ οἱ φυσιολόγοι μὲ δυσκολία μποροῦν νὰ κατατάξουν στὰ φυτὰ ἢ στὰ ζῶα), μεταξὺ τοῦ πιθήκου καὶ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὑπάρχουν ἐνδιάμεσα, ἀπὸ διανοητικὴ ἄποψη, τὰ ὅποια νὰ ζοῦν σήμερα. Ἡ παλαιοντολογικὴ ἀνθρωπολογία βασίζεται σὲ χαρακτηριστικὰ σωματικὰ, δεδομένου ὅτι ἡ διάνοηση δὲν ἀφήνει ἀπολιθώματα. Τὰ ἐργαλεῖα κ.λπ. δείχνουν τὴν πολιτιστικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους, ἀλλὰ δὲν μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν σὰν τεκμήρια γενετικῆς διανοητικῆς ἐξελίξεως.

Ὁ συνάδελφος κ. Ζακυθηνὸς ἔθιξε καὶ ἓνα ἄλλο συναφὲς ζήτημα: ἐὰν ἡ γλῶσσα (language) εἶναι βιολογικὸ ἢ κοινωνιολογικὸ φαινόμενο. Στὸ σύγγραμμά μου "Ecologie Agricole" (1938) διαιρῶ τὰ φαινόμενα καὶ τὶς ἐπιστῆμες σὲ τρία ἐπίπεδα (étages) μὲ βάση τὸ περίπλοκό τους (complexity). Τὰ φυσικοχημικὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια εἶναι τὰ ἀπλούστερα καὶ τὰ μελετοῦν οἱ φυσικοχημικὲς ἐπιστῆμες. Τὰ βιολογικὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια εἶναι ἀλυσίδες (enchainements) φυσικοχημικῶν φαινομένων, ἀλλὰ ἡ ἐπιστῆμη δὲν μπόρεσε νὰ τὰ ἀναγάγει (réduire) σὲ φυσικοχημικὰ, καὶ γιὰ αὐτὸ τὸ λόγο τὰ μελετοῦν οἱ βιολογικὲς ἐπιστῆμες. Βασιζόμενες στὴν παρατήρηση καὶ τὸ πείραμα μὲ ζῶντες ὀργανισμούς. Καὶ τὰ ψυχολογικὰ (διανοητικὰ, πολιτιστικὰ κ.λπ.), ποὺ εἶναι ἀλυσίδες (enchainements) βιολογικῶν καὶ σὲ τελευταία ἀνάλυση φυσικοχημικῶν φαινομένων· ἀλλὰ ἡ ἐπιστῆμη δὲν μπόρεσε νὰ τὰ ἀναγάγει (réduire) σὲ βιολογικὰ καὶ φυσικοχημικὰ

φαινόμενα· και για τὸ λόγο αὐτὸ τὰ μελετοῦν οἱ ψυχολογικὲς ἐπιστῆμες, (ἐπιστῆμες τῶν φαινομένων πού συμβαίνουν ἀποκλειστικά στὸν ἄνθρωπο), βασιζόμενες στὴν παρατήρηση, καὶ ἐνδεχομένως πείραμα, ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου (ἱστορία κ.λπ.). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ γλῶσσα (language) ἀνήκει στὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου καὶ μάλιστα τὴν κοινωνιολογία, δεδομένου ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι φαινόμενο συλλογικό· καὶ ὑφίσταται τὴν πολιτιστικὴ (cultural) ἐξέλιξη, πού χαρακτηρίζει τὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες.

Ἐν συνεχείᾳ τὸν λόγον ἔλαβεν ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Πέτρος Χάρης** ὁ ὁποῖος εἶπε τὰ ἐξῆς :

Σὲ ὅσα ὀρθὰ ὑποστηρίχθηκαν ἀπὸ τὸν κ. Παν. Ζέπο καὶ τὸν κ. Παναγιώτη Κανελλόπουλο θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω ὅτι ἡ καθαρεύουσα δὲν ἔπαυσε νὰ ὑπάρχει καὶ ὅτι τὰ δάνεια τῆς δημοτικῆς ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἀρκετὰ εἶναι καὶ νόμιμα. Ἔχω μάλιστα κάνει μιὰ παρατήρηση, πού θὰ μπορούσα ν' ἀποδείξω τὴν ὀρθότητά της μὲ παραπομπὲς σὲ πολλὰ κείμενα : οἱ καλύτερες λογοτεχνικὲς σελίδες τῆς δημοτικῆς ἔχουν γραφεῖ ἀπὸ λογοτέχνες πού ξέρουν πολὺ καλὰ τὴν καθαρεύουσα. Φυσικά, ἀπὸ λογοτέχνες ἀληθινούς φίλους τῆς δημοτικῆς. Ἡ προσφορὰ μάλιστα τῆς καθαρεύουσας στὸ μελέτημα καὶ στὸ δοκίμιο εἶναι πολὺ αἰσθητῆ. Ἐκεῖ ἡ καθαρεύουσα δὲν ἔχει μόνον προσφέρει, ἀλλὰ καὶ ἔχει προσαρμοσθεῖ στὴ δομὴ τοῦ δημοτικοῦ λόγου.

Ἀκολούθως τὸν λόγον ἔλαβεν ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Νικ. Κ. Λοῦρος** εἰπὼν τὰ ἐξῆς :

Δὲν θὰ ἔπαιρνα τὸ θάρρος νὰ ἀναμιχθῶ σ' αὐτὴ τὴ συζήτηση, ὅπου ἀκούστηκαν σοφὲς ἀρμόδιες γνώμες.

Ἐπειδὴ φοβοῦμαι ὅτι δὲν τονίσθηκε ἀρκετὰ ἓνα σημεῖο, πού νομίζω βασικό, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ προσθέσω τὰ ἀκόλουθα.

Ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ Ἔθνος καὶ ὄχι τὰ σύνορα. Ἡ γλῶσσα συνδέει τοὺς ὁμόγλωσσους πού ὀδηγοῦνται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς ἔκφρασης. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνάγκη ἀποτελεῖ βιολογικὸ φαινόμενο, πού ἀδιάκοπα ἐξελίσσεται, ἔτσι καὶ ἡ γλῶσσα ἀναζητᾷ ἀδιάκοπα ἀποτελεσματικότερη ἔκφραση.

Αὐτὸ τὸ ἐξελικτικὸ φαινόμενο παρατηρεῖται σὲ ὅλες τὶς γλῶσσες καὶ δὲν περιορίζεται μονάχα στὸ λεξιλόγιο ἀλλὰ ἐπηρεάζει σημαντικότερα τὴ σύνταξη καὶ τὴ γλωσσικὴ δομὴ. Ἄν παρακολουθήσει κανεὶς τὴν ἐξέλιξη, πού παρουσιάζ-

ζουν οί Ευρωπαϊκές γλώσσες, θά παρατηρήσει τήν φανερή ἀλληλοεπίδραση τῶν στοιχείων πού ὑπερτεοῦν τήν σύγχρονη γλώσσα.

Ἄνατρέχοντας στήν παμπάλαιη γλώσσα μας καί στά πολλά ιδιοματικά παρακλάδια της, θά διαπιστώσουμε αὐτή τήν συνοχή τους. Δέν εἶμαι, βέβαια, γλωσσολόγος ἀλλά ἔχω, ὥστόσο, ἐγκύψει στήν διαμόρφωση τῆς γλώσσας μας, ἀπό τότε πού αἰσθάνθηκα τήν ἀπόσταση τῆς καθαρευουσιάνικης πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας μου ἀπό τόν ζωντανό ἀντικείμενό της καί τήν γλωσσική ἀντίληψη τῶν φοιτητῶν μου. Εἶχα τήν τύχη νά ὀδηγηθῶ ἀπό τήν σοφία τοῦ Α. Δελμούζου, τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη, τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου καί νά καταλήξω σέ μιᾶ αὐτόματη, θά ἔλεγα, λεκτική ἐξέλιξη πρὸς τήν πραγματικότητα.

Μέ σεβασμό, δηλαδή, τῆς ἀρχαίας καί τῆς καθαρεύουσας, μέσα στήν ψυχολογημένη συντακτική δομή τῆς δημοτικῆς.

Ἔτσι, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά ἀναφέρω σάν παράδειγμα, πὼς ποτέ δέν θά ἀντικαθιστοῦσα τήν ἀρχαία λέξη «οἶδημα» μέ τήν λαϊκή ἔκφραση «πρήξιμο». Ἄλλὰ δέν θά χρησιμοποιοῦσα τήν ἔκφραση «οἰδηματώδες ἄκρο» παρὰ «πρησμένο πόδι».

Δέν ὑπάρχει, λοιπόν, σέ μιᾶ εἰλικρινῆ δημοτικῆ διάθεση κώλυμα χρησιμοποίησης κατάλληλων καθαρευουσιάνικων λέξεων, μέσα στήν δομή τῆς δημοτικῆς. Ὑπάρχει, ὅμως, ἀνάγκη προσαρμογῆς τῆς συντακτικῆς δομῆς πού εἶναι ὀλότελα διαφορετική στήν καθαρεύουσα καί στήν δημοτική, ἀφοῦ ἔτσι θέλησε ἡ λεκτική ἐξέλιξη. Οἱ παρεξηγήσεις καί οἱ παρεμβολές λέξεων χυδαίων ἀνθρώπων, ὀφείλονται στήν ἄγνοια τῆς δομῆς, πού ἄλλωστε ὀδηγεῖ στόν συχνό τραγέλαφο τῆς σημερινῆς δημοσιοὑπαλληλικῆς ἔκφρασης.

Τέλος τήν συζήτησιν ἔκλεισεν ὁ Ἀκαδημαῖκος κ. **Κωνσταντῖνος Τσάτσος** ὁ ὁποῖος εἶπε :

Συγχαίρω τόν συνάδελφο κ. Ζακυθινόν γιά τήν ἐπιτυχῆ ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος του.

Θά μιλήσω μόνο γιά τὸ θέμα πού καί αὐτὸς ἔθιξε ἀλλὰ πού συνάπτεται καί μέ τήν γνωστὴ πρόταση τοῦ κ. Ζέπου.

Ἡ γλώσσα πρέπει νά ἐκφράζῃ καί λογικά νοήματα ἀλλὰ καί συναισθήματα.

Ἐπὶ αἰῶνες κράτησε μιᾶ διγλωσσία στόν τόπο μας. Μὲ ἄλλη γλώσσα ἐκφράζομε τὰ λογικά νοήματα, μέ ἄλλη τὰ συναισθηματά μας. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὸ Βυζάντιο εἶχαμε μιᾶ δημοτικὴ καί μιᾶ λογία γλώσσα.

Ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς ἡ λογία γλώσσα ἀπλουστεύονταν καί ἡ δημοτικὴ πλούτιζε σέ ἐκφραστικὰς δυνατότητες. Ὡσπου ἤρθε ἡ στιγμή πού σέ μιᾶ λόγια

δημοτική άρχισε να εκφράζεται και ό έπιστημονικός κόσμος και ή απόσταση τών δύο έκφραστικών τρόπων περιορίζονταν.

Πριν από 100 χρόνια ύψώθηκε τó αίτημα ή γλώσσα να γίνη μιá. Καί τó αίτημα αυτό υποστηρίζονταν όλο και από περισσότερους διανοούμενους. "Έπρεπε γι' αυτό ή δημοτική πολλά να δανεισθῆ από τήν λογία γλώσσα και έπρεπε τά λογία κείμενα να υποταχθοῦν κατὰ ένα ώρισμένο μέτρο στή γραμματική και στο συντακτικό τῆς δημοτικῆς. "Έπρεπε να βρεθῆ τρόπος να χρησιμοποιοῦνται εύκολα πλάγιες προτάσεις, μετοχές και άπαρέμφατα, διότι και οί σύγχρονες αναλυτικές γλώσσες τó διαθέτουν και μās χρειάζονται ώστε να εκφράζομε τις άποχρώσεις πού άπαιτεῖ ό έπιστημονικός λόγος στα νομικά, στή φιλοσοφία, στις θετικές έπιστῆμες.

Με μόχθο πολύ τά τελευταία 50 χρόνια προέκυψε μιá εύγενής δημοτική, καθορή από ιδιωματισμούς, πλούσια σε έκφραστικούς τρόπους πού άνταποκρίνονταν στήν αίσθητική και τήν συναισθηματική συνείδηση τοῦ έθνους. Δέν ἦταν πειθαρχημένη ακόμα σε μιá άτεγκτη γραμματική, δέχονταν πολλούς διπλοῦς τύπους (π.χ. στή γενική τών τριτόκλιτων). Εἶχαν γραφῆ κείμενα έπιστημονικά πού δέν ένοχλοῦσαν καμμιά κατηγορία Έλλήνων, παραδεκτά σχεδόν από όλους.

Τότε ή πολιτεία έκρινε ότι αυτή ή γλώσσα πού εἶχε ἤδη, και πέρα από τή λογοτεχνία, καθιερωθῆ, να τήν κάνη γλώσσα τών σχολείων, διότι ἦταν πραγματικά σκόπιμο μιá γλώσσα να διδάσκειται, μιá γραμματική και ένα συντακτικό. Καί αυτό έγινε. 'Η γραμματική τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη ἦταν ό οδηγός.

Άπό τó τέλος τοῦ Α' παγκοσμίου πολέμου τó γλωσσικό ζήτημα πού ἦταν χωριστό ζήτημα από τήν πολιτική, έγινε και ζήτημα πολιτικό. Προχωρώντας πιό γρήγορα από τήν συντηρητική παράταξη ή μαρξιστική παράταξη, για να δείξει και σε αυτό τόν τομέα τήν προοδευτικότητά της, οικειοποιήθηκε τή σημασία τοῦ δημοτικισμού, στήν άκραία μορφή του και έντεχνα έδωσε τήν έντύπωση ότι άριστερός και άκραῖος δημοτικισμός ταυτίζονται.

Γι' αυτό άπ' άρχῆς οί μαρξιστές δέν πολέμησαν τούς τότε λεγομένους καθαρουσιάνους, αλλά άντιθέτως με φανατισμό πολέμησαν τούς μη άριστερούς δημοτικιστές, διότι τούς ἦταν εμπόδιο στήν προγραμματισμένη οικειοποίηση τῆς δημοτικῆς.

"Όταν τέλος με τά κυβερνητικά προγράμματα κομμάτων τῆς δεξιᾶς έτοιμάσθηκε ή καθιέρωση τῆς δημοτικῆς, ως μόνης σχολικῆς γλώσσας, οί άριστεροί ιδιαίτερα ένοχλήθηκαν και ζητοῦσαν κάτι προοδευτικώτερο από ὅσα καθιερώνονταν, για να μήν χάσουν τó χάρισμα τῆς προοδευτικότητας και στο χῶρο τῆς γλώσσας.

Και όσο κυβερνοῦσε ἡ δεξιὰ τὰ πράγματα ἐχαλιναγωγοῦντο, μὲ τὴν ὀριστικὴ καθιέρωση μιᾶς μετρημένης δημοτικῆς, ὅπως τὴν ἤθελαν ὁ Παπανοῦτσος, ὁ Τριανταφυλλίδης, ὁ Δελμοῦζος παλαιότερα, ὁ Τατάκης. Κι ἂν πρυτάνευε ἡ λογικὴ, τὸ ζήτημα θὰ εἶχε πάρει ὀριστικὰ τὸ δρόμο τῆς ὀμαλῆς ἐξέλιξης τοῦ γλωσσικοῦ.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν τελευταία μεταβολή, ἡ μαρξιστικὴ ἀριστερὰ βρῆκε τὴν εὐκαιρία, ἰδίως μὲ τὸ ραδιόφωνο καὶ τὴν τηλεόραση, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλες τὶς ἐπίσημες ἐκδηλώσεις νὰ μολύνῃ τὴν δημοτικὴ μὲ νεολογισμοὺς καὶ γραμματικούς τύπους ποὺ τραυματίζουν καὶ τὴν αἰσθητικὴ καὶ γενικὰ τὴν γλωσσικὴ συνείδηση.

Πίσω ἀπὸ τὴν προσπάθεια παραμόρφωσης τῆς δημοτικῆς σοβεῖ ἡ βασικὴ τάση τοῦ μαρξισμοῦ νὰ ἀποκόψῃ τὸ Ἔθνος ἀπὸ τὴν παράδοσή του, καὶ ἡ δημοτικὴ ὅπως εἶχε διαμορφωθῆ, ἦταν βαθιὰ δεμένη μὲ τὴν παράδοση.

Δημιουργήθηκε, καὶ ἴσως ὄχι ἀδίκως, ἡ ἐντύπωση, ὅτι ὅποιος μιλάει αὐτὴ τὴν κακοποιημένη δημοτικὴ, εἶναι ἀρεστὸς στὴν ἐξουσία. Καὶ ἔτσι στὴν ἐπέκταση τῆς κακοποίησης συνέβαλε καὶ ἡ εὐτέλεια τῶν ὄσων ἀποζοῦν ἢ κάτι ζητοῦν ἀπὸ τὴν ἐξουσία.

Μπροστὰ σὲ αὐτὴ τὴν κατάσταση τί στάση πρέπει νὰ τηρήσῃ ἡ Ἀκαδημία, σὰν ἀνώτατο πνευματικὸ Ἴδρυμα ;

Ἡ ἀπάντηση εἶναι μία : Νὰ μελετήσῃ τὸ πρόβλημα, νὰ χαράξῃ σαφεῖ ὅρια μεταξὺ γνήσιας καὶ παραμορφωμένης δημοτικῆς καὶ τὰ πορίσματά της νὰ τὰ δημοσιεύσῃ.

Τὰ πορίσματα αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι, ἐπιστημονικὰ θεμελιωμένα, ἐξειδικευμένα καὶ νὰ μὴν ἐκφράζουν ἀπλῶς μιὰ δυσφορία ποὺ τὴν συμμαρῖζονται ἄλλωστε ὅλοι οἱ μὴ πολιτικοποιημένοι ἀπὸ τὴν ἀριστερὰ διανοούμενοι.